

The analysis of children's books in the context of how they reflect environmental issues

Çocuk edebiyatı yapıtlarının çevre sorunlarını yansıttığı bağlamında incelenmesi

Canan Aslan¹

Abstract

Children's books are among important variables that contribute to raising children as individuals sensitive to environment through providing aesthetic experiences. The purpose of this study is to analyze literary children's books in the context of how they reflect environmental issues. The data sources of the study included the books covering environmental issues and first published in 2014 or 2015. The data were collected through document analysis that is a qualitative research method and were analyzed descriptively. As a result of the study it was seen that the analyzed books cover many topics related to environmental pollution and that environmental pollution is caused by lack of education, unawareness or insensitivity mostly for economic or arbitrary reasons. According to the books, everyone from administrators to large companies and local administrations is responsible for environmental pollution. The study showed that children and women are more sensitive to environment. The books of which the content is supported with quality visuals make children feel future problems and their solutions through the use of a literary language and in a way appropriate for the age and development of children.

Özet

Çocukların çevreye duyarlı bireyler olarak yetişmelerinde katkı sağlayacak önemli bir değişken de etkisini estetik yaşantı sağlayarak gösteren çocuk edebiyatı yapıtlarıdır. Bu çalışmanın amacı, yazınsal çocuk kitaplarını çevre sorunlarını yansıttığı bağlamında incelemektir. Çalışmanın veri kaynağını, 2014-2015 yıllarında ilk baskıları yapılan çevre sorunları konulu kitaplar oluşturmaktadır. Veriler, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla toplanmış, betimsel olarak çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda incelenen kitaplarda çevre kirliliğine ilişkin birçok konunun ele alındığı ve çevrenin; eğitimsizliğin, bilinçsizliğin ve duyarsızlığın bir sonucu olarak çoğunlukla ekonomik ve keyfi nedenlerle kirletildiği saptanmıştır. Kitaplara göre, çevre kirliliğinden yöneticilerden zengin şirketlere, yerel yönetimlere kadar her kesimden insan sorumludur. Çevreye karşı özellikle çocuklar ve kadınlar daha duyarlıdır. İçeriğin nitelikli görsellerle desteklendiği bu kitaplarda gelecekte yaşanacak sorunlar ve bu sorunların çözüm yolları da yazınsal bir dille ve çocuğun yaş/gelişim düzeyine uygun biçimde duyumsatılmıştır.

¹ Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eğitimin Kültürel Temelleri Bölümü, cananmetinaslan@hotmail.com

Keywords: Children's literature, environmental pollution, environmental education, environmental consciousness and environmental awareness, descriptive analysis.

Anahtar Sözcükler: çocuk edebiyatı, çevre kirliliği, çevre eğitimi, çevre bilinci ve duyarlılığı, betimsel çözümleme.

[\(Extended English abstract is at the end of this document\)](#)

GİRİŞ

Çevre kirliliği, bir bütün olarak çevrenin ya da onu oluşturan bileşenlerin zaman içinde niteliğinin değişmesi sonucu değerini yitirmesidir (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2009). Günümüzde çok tehlikeli boyutlara ulaşan çevre kirliliğinin başlıca nedeni, insan davranışları ile doğa ile uyum içinde yaşanması zorunluluğunun anlaşılabilmesidir (Miser, 2010; Şengül, 2001). Kentlerin plansız ve çok hızlı biçimde büyümesi (nüfus artışı ve çarpık kentleşme), ağaçlık alanların kesilmesi ve çevre düzenlemesi yapılmaksızın beton yığınlarına (alışveriş merkezlerine, konutlara, otoparklara) dönüştürülmesi, park ve piknik alanları gibi yerlerin sağlık ve görünüm açısından temiz tutulmaması, gürültü kirliliği, hava kirliliği (fabrika bacalarından ve araç egzozlarından çıkan dumanlar, sera etkisi, her geçen gün büyüyen çöplük alanlar, vb.), yanlış sanayileşme, aşırı ve denetimsiz kullanılması nedeniyle doğal kaynakların tükenmesi, ozon tabakasının incilmesi, bitkilerin ve hayvan türlerinin sorumsuzca yok edilmesi (biyolojik çeşitliliğin, flora-faunanın yok olması), su kirliliği (denizlerin, göllerin çeşitli şekillerde kirlenmesi), temiz su kaynaklarının bilinçsiz ve ekonomik kullanılmaması sonucu giderek azalması, iklim değişiklikleri, salımlar (emisyonlar), asit yağmurları, toprak kirliliği (yanlış tarım tekniklerinin uygulanması, yanlış ve fazla gübre ile tarımsal mücadele ilaçlarının kullanılması, zehirli atık ve artıkların çevreye atılması) ve bunun sonucu gıdaların kirlenmesi, insanlığın çağlar boyunca geliştirdiği uygarlıkların ürünü olan kültürel çevrenin ekonomik sorunlar ve kültürel değerleri korumak için ayrılan kaynakların sınırlılığı ya da yanlış kullanımı nedeniyle yok edilmesi, insanların çevre konusunda bilinçli ve duyarlı olmayışı, eğitimsizlik, var olan tüketim alışkanlıkları ve tüketimin sürekli katlanması ile doğal afetler günümüzde yaşadığımız ve canlı yaşamını tehdit eden en önemli çevre sorunları arasındadır (Mathews, 1991; Miser, 2010; Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2009; Bıkmaz ve Akben, 2007; Mengi, 2007; Morgil vd., 2005).

Son yıllarda çevrenin bilinçsiz ve hoyratça kullanımı sonucu insanların ve diğer canlıların yaşamını olumsuz yönde etkileyen önemli sorunlar yaşanmaktadır. Kirli hava içerdiği maddeler nedeniyle bronşların iltihaplanması, akciğer kanseri gibi solunum yolu hastalıklarına neden olmakta, insanların ve diğer canlıların bağışıklık sistemini etkileyerek onları birçok hastalığa karşı savunmasız hale getirmektedir. Ayrıca, değişime uğrattığı atmosfer koşulları nedeniyle doğal iklim dengesini de bozmakta; bitkilerin dokusu bozulduğu için toprağın verimliliği azalmaktadır. Bu kirlenme ve

çevrenin tahribi, gerek birey gerekse toplum olarak insanları ruh sağlığı yönünden de olumsuz etkilemektedir. İklimler değişmekte, küresel ısınma nedeniyle dünyada birçok doğal felaket yaşanmaktadır. Organik, inorganik, biyolojik ve radyoaktif maddelerin suya karışmasıyla oluşan su kirliliği de canlıların hastalanmasına ve yaşamlarını yitirmesine neden olmaktadır. Her yıl on iki milyon insan su kıtlığı ve kirliliği nedeniyle ölmektedir. Gürültü kirliliği, canlıların ruh sağlığı üzerinde de olumsuz etkiler yaratmakta, ciddi beyin tahribatına neden olmaktadır. Toprak kirliliği, gıdaların ve dolayısıyla besin zinciri yoluyla insanların sağlığını bozmaktadır. Doğanın çok önemli öğeleri olan endemik bitkiler ve hayvanlar yok olmakta, böylece doğanın dengesi bozulmaktadır. Birleşmiş Milletler kaynaklarına göre, çölleşme ve kuraklık yerküredeki 4 milyar hektardan fazla alanı ve 110 ülkede yaşayan 1,2 milyar nüfusun yaşamını doğrudan tehdit etmektedir (Gönen ve Hablemitoğlu, 1992; Türküm, 1998; TEMA, 2015).

Çevre sorunları hemen ortaya çıkmamış, zaman içinde artarak varlığını duyumsatmıştır. İnsan etkinliklerinin çevreye verdiği zarar başlangıçta önemsenmemiş ve doğanın bu kirliliği kendi döngüsü içinde yok edeceği düşünülmüştür. Zamanla bu düşüncenin doğru olmadığı ve durumun ciddiyeti anlaşıldığından sorun ulusal ve uluslararası kamuoyunun gündemine taşınmaya başlanmıştır (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2009).

Ulusal ve Uluslararası Kamuoyunda Çevre Sorunlarına Dönük Çalışmalar

Birleşmiş Milletler, Stockholm'de 1972 yılında çevre konulu bir konferans düzenlemiş, çevrenin korunması ve geliştirilmesi düşüncesinin tüm insanlarca benimsenmesine dönük yol gösterici ortak ilke ve görüşleri içeren "Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Bildirgesi"ni kabul etmiştir. Bu konferansın önemli sonuçlarından biri de "Birleşmiş Milletler Çevre Programı" (UNEP-PNUE)'nin kurulmasıdır. Akdeniz Eylem Planı Çalışmaları, Baltık Denizi ve Pasifik'te yürütülen işbirliği çalışmaları, çevre sorunlarıyla nüfus ve yerleşme sorunları arasındaki bağların kurulmasına yardımcı olan insan yerleşimi konferansları (Habitat I ve II), Belgrat'ta 1975 yılında yapılan uluslararası toplantı sonunda "Belgrat Şartı Bildirgesi"nin yayımlanması, Tiflis'te 1977 yılında düzenlenen "Çevre için Eğitim Konferansı" çevre sorunlarına ve çözüm önerilerine dönük uluslararası düzeydeki etkinlikler arasındadır. Yine, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri 1983 yılında "Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu"nu kurmuş; 1987 yılında "Ortak Geleceğimiz" adlı raporla sürdürülebilir kalkınma anlayışını kapsamlı bir çerçeveye oturtmuş ve 1992 yılında Rio'da "Rio Çevre ve Kalkınma Bildirgesi"ni kabul etmiştir. Güney Afrika'nın Johannesburg kentinde 2002 yılında "Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Doruğu" yayımlanmıştır. Birleşmiş Milletler'in Stockholm'de düzenlediği konferans sonucunda 5 Haziran günü "Dünya Çevre Günü" olarak kutlanmaya başlanmıştır. Çevre kirliliği konusunda yapılan yayınlar, pilot projeler ve çevre koruma

eylemleri de bu konuya dikkat çeken önemli adımlardandır. Çevre sorunları konusunda ulusal düzeyde de çeşitli politikalar oluşturulmuş, bu amaçla birçok ülkede yasal düzenlemelerin yapılıp uygulanmasıyla birlikte çevreyle ilgili bakanlık ya da birimler de oluşturulmuştur (Şengül, 2001; Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2009; Miser, 2010; Bener ve Babaoğlu, 2008).

Anılan bu çalışmaların da etkisiyle zamanla tüm ülkelerde bu sorunun ancak çevre konusunda verilecek eğitimle çözülebileceği düşüncesi yaygınlaşmıştır (Fegebank, 1990). Bu amaçla çevre kirliliği sorunu ülkelerin öğretim programlarında ve derslerde de kendisine yer bulmuş; çevre eğitimi, okulda çeşitli derslerin içeriklerine konularak verilmeye başlanmıştır (Erten, 2003).

Çevre Eğitimi ve İşlevi

Çevre eğitimi, çevreye duyarlı kalıcı ve olumlu davranış değişikliklerinin kazandırılması ve doğal, tarihi, kültürel, sosyo-estetik değerlerin korunması, etkin olarak katılımın sağlanması ve sorunların çözümünde görev almayı kapsayan bir eğitimidir (Türkiye Çevre Atlası, 2004). Amacı, dünyanın karşı karşıya bulunduğu çevre sorunlarını ve bunların çözüm yollarını bilen, sorunları çözme konusunda gönüllü olan, çevre duyarlılığı gelişmiş bilinçli tüketiciler yetiştirmek; insanların çevreyle ilgili dizgeleri (ekolojik sistem) ve insanlığın bu dizge içindeki yerini kavramalarını, aynı zamanda bireylerin ve toplumun gezegenle nasıl uyum içinde yaşayabileceklerine ilişkin görüş geliştirmelerini, etkili ve sorumlu bir katılım için gerekli bilgi ve becerileri kazanmalarını sağlamaktır (Nazlıoğlu, 1991; Geray, 1995; DPI, 1997; Pooley ve O'conner, 2000; Fisman, 2006; Gezmiş ve Çarıkçıoğlu, 2007; Yardımcı ve Bağcı Kılıç, 2010, Bernstein, Bernstein ve Bernstein, 2014).

İnsanları çevre hakkında bilgilendirmek, onlarda çevre için duyarlılık ve davranış değişikliği yaratmak, çevre eğitiminin işlevlerindedir (Şengül, 2001). Çevre konusunda bilgi vermek başta ailenin, daha sonra da okulun görevidir. Duyarlılık ve davranış değişikliği yaratma; başka bir deyişle, çevreyle insan arasında duygusal bağ kurma konusunda ise, etkisini estetik bir yaşantı sağlayarak gerçekleştiren sanat yapıtları önemli rol oynar. Özdemir (1998)'e göre, bir duyarlılık kazandırma ve içselleştirme süreci olarak görülebilecek güzel sanatlar, sunduğu estetik süreçte bireyin imgelem gücünün gelişmesini sağlayarak "güzelin" ayırımına varılmasını olanaklı kılabilir. Kuşkusuz ancak güzeli tanıyan, yaşayan biri, çirkinliklerin ortadan kaldırılmasını isteyebilir. Göktürk (1989:43)'e göre sanat olmayınca insani umutları gerçekleştirecek duyarlılıkta kafalarla yürekler de oluşamaz. Bu duyarlılıkta insanların yetişmesi için de bir güzel sanat dalı olan edebiyat yapıtlarının eğitsel işlevinden yararlanmak gerekmektedir.

Çocuk Edebiyatı ve Çevre

Edebiyat; yaşamın ve insana ilişkin her türlü durumun, duygunun, düşün, düşüncenin, sorunun, güzelliğin sanatçının düşüncüyle ve dilin olanaklarıyla yaşam bulmasıdır. İnsanın duygularının, düşüncelerinin, düşlerinin, özelemlerinin, kaygılarının, karşı çıkışlarının sanatçı tarafından oluşturulan kurgu yoluyla dilin varsıl olanaklarına dönüşümüdür (Aslan, 2013). Edebiyatın bir parçası olan ve çocukları okur kılmayı hedefleyen nitelikli çocuk edebiyatı yapıtlarının birçok işlevi vardır. Çocuğun davranış ve tutumlarını oluşturup değiştirmede etkili bir estetik araç olan çocuk edebiyatının işlevlerinden biri de yaşam ve insan gerçekleriyle buluşturarak çocukları içinde yaşadıkları dünyaya ve yaşama hazırlamaktır (Aslan, 2008). Diğer sanat dalları gibi edebiyat da insanlaşma yolunda insanın çok çeşitli sorunlarına karşı kişinin farkındalık ve duyarlık kazanmasına yardımcı olan estetik bir araçtır. Bu nedenle insana / yaşama ilişkin her durumun, her sorunun çocuk edebiyatı yapıtlarında da işlenmesi gerekli ve önemlidir.

Aslan (2013)'a göre duyarlık, kendiliğinden / rastgele yollarla oluşmayan bir yetenektir. Duyarlığın oluşması için öncelikle çocukların doğa sevgisi, insan sevgisi, hayvan sevgisi gibi çeşitli değerleri bilmesi / öğrenmesi gerekir. Ancak bu değerlerin yalnızca bilişsel düzeyde, öğretici (didaktik) yolla verilmesi çocukta o değerlerin yerleşmesi ve kalıcı bir davranışa dönüşmesi için yeterli olmayabilir. Çocuğun bu değerleri içselleştirmesi, benimsemesi ve özümsemesi; başka bir deyişle, duyarlık yeteneğini kazanabilmesi için olayları duyularıyla da algılaması gerekir. Bu noktada, amacı kişilerin duyularını ve duygularını devindirmek olan çocuk edebiyatı büyük önem taşımaktadır. Amaçları bir şeyi doğrudan öğretmek/belletmek olmamakla birlikte yazınsal çocuk kitapları, çeşitli değerleri etkileyici biçimde işlediklerinden onlara karşı okurların duyarlı olmalarını sağlayabilir.

Çevre sorunları da insanın tüm boyutlarıyla içinde bulunduğu, yaşadığı, üstelik büyük oranda neden olduğu yaşam gerçeklerinden biridir. Doğanın bu kadar hor kullanıldığı, küresel ısınma gibi sorunların kendisini iyice gösterdiği günümüzde çocuklarda farkındalık ve duyarlık yaratmak amacıyla bu sorunun da yazınsal çocuk kitaplarında ele alınması artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Sever (2012)'e göre, çevre eğitiminde kullanılacak araçlardan biri çocuk kitaplarıdır. Çocuklara içinde yaşadıkları dünyayı tanıtan, yansıttıkları olaylar ve kahramanlar aracılığıyla onların yaşam deneyimlerini zenginleştiren, anlam evrenlerini genişleten çocuk kitapları, yaşama, insana, doğaya, hayvanlara sevgi ile yaklaşan; kendisiyle ve çevresiyle barışık bireyler yetiştirmede önemli sorumluluklar üstlenir. Ancak bunu yaparken çocuk edebiyatı ürünlerinde yazar, kural ya da kurallar koymaktan kaçınmalıdır. Çocukların gelişim özelliklerini de göz önünde bulundurarak onlara neden-sonuç ilişkisiyle anlamlandırabilecekleri yaşam durumları sunmalıdır. Çocuklara “Doğayı sev, çevreyi koru.”, “Derslerine çok çalış.” gibi tümcelerle seslenilmemelidir. Yazınsal nitelikli çocuk

kitaplarında, yazarın çocuğa göre kurguladığı, çocuğa uygun yaşam durumları, çocukların belleğinde yanıtlaması gereken sorular oluşturmaktadır. “Niçin doğayı sevmeliyim?”, “Çevremde yaşayan diğer canlılara karşı niçin duyarlı davranmalıyım?” gibi sorulara, çocuklar kendileri yanıt aramalıdır. Kitabın öğretme sorumluluğu da çocuğun belleğinde yanıt bekleyen bu nitelikli sorular oluşturmakla sınırlı kalmalıdır.

Yapılan araştırmalar sonucunda son yıllarda çocuk ve gençlik edebiyatı yapıtlarında çevre sorunlarının varlığı üzerine çeşitli çalışmaların gerçekleştirildiği görülmüştür. Aslan (2008)’ın 100 Temel Eser listesindeki öykülerde yaşam gerçekliği üzerine yaptığı araştırmada alt kategorilerden biri de bugünkü yaşamımızın önemli bir gerçeği olan “çevre sorunları” olarak belirlenmiş; bu çalışmanın sonuçlarına göre Milli Eğitim Bakanlığının önerdiği bu listedeki öykülerde “çevre sorunları” kategorisine yalnızca bir kez yer verildiği görülmüştür.

Kuzu (2008), çocukta çevre bilinci geliştirme konusunda Aytül Akal’ın masallarını incelemiş ve sonuçta bu masalların çevre bilincini geliştirme konusunda önemli olduklarını belirlemiştir. Yine Yazıcı Okuyan ve Gedikoğlu (2012)’nin yapmış oldukları “Aytül Akal’ın Çocuk Kitaplarında Çevre Bilinci ve Duyarlılığı” adlı çalışmada incelenen 4 çocuk romanı ve 31 masal kitabında bulunan 64 çocuk masalından 11’inde çevre sorunlarına yer verildiği görülmüştür. Bu çalışmaya göre kitaplarda en fazla toprak kirliliğine yönelik ifadeler belirlenmiştir (%52.17). Bunu su kirliliği (%24), hava kirliliği (%9) ve gürültü kirliliği (%4.34) izlemiştir. Kitaplarda flora-faunanın bozulmasına ve kültürel çevre sorunlarına yönelik bir ifadeye rastlanmamıştır. Aslan, Kepenekci, Doğan Güldenoğlu ve Karagül (2015)’ün ödül almış yazınsal çocuk ve ilköğretim kitaplarında bir ayağı da çevre eğitimi olan barış eğitimi üzerine yapmış oldukları proje çalışmasının sonuçlarına göre, ödüllü çocuk ve gençlik edebiyatı yapıtlarında çevreyle ilgili birçok soruna değinilmiş, bu konuda duyarlılık ve farkındalık yaratacak kurgular oluşturulmuştur.

Çocuk edebiyatı yapıtlarının çevre duyarlılığını artırmaya dönük etkisini sınav araştırmaları da yapılmıştır. Özdemir (1998), yazınsal bir tür olarak öykünün çevre duyarlılığına etkisini belirlemek amacıyla deneysel bir çalışma yürütmüştür. Deney grubunda dersler, çevre kirliliği konusunu ele alan öykülerle işlenmiş, bu aşamada kitapların iletilerini çözümlenmeye yönelik süreçlere yer verilmiştir. Çalışma sonunda deney grubunda yer alan öğrencilerin çevreye olan duyarlılıklarının kontrol grubundaki öğrencilere göre anlamlı biçimde arttığı görülmüştür. Kısaca grupların deney başlangıcında çevreye olan duyarlılık düzeyleri aynı iken sonrasında deney grubu lehine önemli bir farkın bulunması, yazınsal bir tür olarak öykünün çevreye olan duyarlılığı artırmada etkili olduğunu göstermiştir.

Konuyu didaktik yönden ele almayan yazınsal nitelikli çocuk kitapları, çevre bilinci olan sorumlu ve duyarlı çocukların yetişmesinde önemli işlevler üstlenebilir. Bu durumda son yıllarda

yayımlanan kitapların çevre sorununu nasıl yansıttıkları, tüm boyutlarıyla ele alıp almadıkları, çevre sorunlarının nedenlerini, sonuçlarını ve bunlara ilişkin çözüm önerilerini, duyumsatmaya katkıda bulunup bulunmadıkları, doğayı korumak adına neler yapılabileceğini, sorunun kültürel boyutlarını çocukların yaş ve gelişim düzeylerine uygun biçimde ve yazınsal bir dille duyumsatıp duyumsatmadıkları incelenmeye değer bir konu olarak görülmüş ve bu çalışmanın problemini oluşturmuştur.

Amaç

Bu araştırmanın genel amacı, ilk baskısı 2014-2015 yıllarında yapılan çeşitli türdeki yazınsal çocuk kitaplarını çevre sorunlarını yansıtışı bağlamında incelemek; başka bir deyişle, yazınsal çocuk kitaplarının çevre sorunları konusunu nasıl ele aldığını irdelemektir. Bu genel amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Kitaplarda hangi çevre sorunları ele alınmıştır?
2. Kitaplara göre çevre neden kirletilmektedir?
3. Kitaplara göre çevre kirliliğinin sorumluları kimlerdir?
4. Kitaplara göre çevre konusunda kimler daha duyarlıdır?
5. Kitaplara göre çevresel sorunların çözülmesi için neler yapılmalıdır?
6. Kitaplarda çevre kirliliğinin gelecekte nelere yol açabileceği duyumsatılmakta mıdır?
7. Okurun çevreye duyarlı olması gerektiği yazınsal/sanatsal bir dille iletilebilmiş idir?
8. Kitaplardaki görseller, çevreyle ilgili sorunları duyumsatacak nitelikte midir?
9. Kitaplarda çevre sorunlarının kültürel boyutları (temelleri) duyumsatılmış mıdır?

Önem

Bu çalışmanın diğer çalışmalardan farkı, değişik yayınevlerince son iki yılda ilk baskısı yapılan; başka bir deyişle yeni sayılabilecek bir tarihte yayımlanmış ve farklı yazarlarca yazılmış yazınsal çocuk kitaplarının çevre sorunlarına ilişkin yukarıda sıralanan farklı değişkenler açısından incelenmesidir. Günümüzde yaşanan çevre sorunlarını çözüme edebiyatın eğitimsel işlevinden de yararlanılmalıdır. Bu çalışma, çevre sorunlarına karşı farkındalık, doğaya karşı duyarlılık oluşturmada estetik birer araç olan yazınsal çocuk kitaplarının önemini/etkililiğini, çevre sorunlarını çözmeye katkıda bulunmada güzel sanatların bir dalı olan edebiyattan da yararlanılması gerektiğini vurguladığından önemlidir.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Araştırma, betimsel nitel araştırma yaklaşımıyla gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algılar ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma yaklaşımıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Nitel betimsel araştırma yaklaşımı, araştırma katılımcıları ve ortamına ilişkin ayrıntılı açıklamalar yapmayı gerektirir (Cresswell, 2005). Araştırmada, incelenmek üzere seçilen yazınsal çocuk kitaplarında yazarların çevre sorunları konusunu nasıl yansıttıklarını çok boyutlu incelemek ve verileri araştırma sorularını temel alarak ayrıntılı ve bütüncül olarak çözümlenmek amacıyla bu yaklaşım benimsenmiştir.

Çalışma Grubu ve Veri Kaynağı²

Araştırmanın çalışma grubu nitel araştırma yaklaşımı içinde yer alan amaçlı örnekleme yöntemlerinden “ölçüt örnekleme” yoluyla belirlenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Buna göre incelenen kitapların belirlenmesinde aşağıda sıralanan üç temel ölçüt temel alınmıştır:

1. Kitapların ilköğretim ve ortaokul düzeyine seslenmesi,
2. Çevre sorunları konusunu ele alması,
3. İlk baskılarının 2014-2015 yıllarında yapılması.

Bu çalışmada, öncelikle çocuk edebiyatı alanında düzenli olarak kitaplar yayımlayan yayınevlerinden ulaşılabilenlerinin (TUDEM Yayıncılık, Can Çocuk Yayıncılık, Günışığı Yayıncılık, Elma Yayınevi, Kelime Yayınevi, Yapı Kredi Yayınevi, Mavibulut Yayınevi, Kırmızı Kedi Yayınevi, Doğan Egmont, Pötikare Yayıncılık) ilk baskılarını 2014-2015 yıllarında yaptıkları, doğrudan çevre kirliliği konusunu işleyen ya da içinde bu izleğin de olduğu yazınsal nitelikli yerli ve yabancı çocuk kitapları belirlenmiştir. Kitaplar belirlenirken hem yayınevlerinden ilgili kişilerle görüşülmüş hem de bu yayınevlerinin tanıtım kitapçıkları (katalogları) incelenmiştir. İnceleme sonucunda bazı yayınevlerinin çevre konulu bilgilendirici kitaplarının (“Suyun Hikâyesi”, “Yeryüzündeki Su Kaynakları”, Rochelle Strauss, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2015; “Dünya Bir Köy Olsaydı”, David J. Smith, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2014; “Hayvanlar Yalan Söylemez, Sokak Ansiklopedisi”, Yalvaç Ural, Yapı Kredi Yayıncılık, 2014) da olduğu görülmüştür. Ancak bu çalışmanın konusu yazınsal nitelikli kitaplar olduğundan bilgilendirici nitelikte olan kitaplar inceleme dışı tutulmuştur. Buna göre çevre konusunun ele alındığı toplam 23 yazınsal çocuk kitabının olduğu görülmüştür. Kitapların

² Düşünsel desteklerinden dolayı Yrd. Doç. Dr. Mustafa Sever'e ve Arş. Gör. Recep Gür'e çok teşekkür ediyorum.

13'ü roman, 7'si öykü, 2'si masal, 1'i de anlatı türündedir. Bu kitapların kimlik bilgileri Çizelge 1'de sunulmuştur:

Çizelge 1. 2014-2015 yılları arasında ilk baskıları yapılan çevre konulu yazınsal kitaplar

	Kitabın Adı	Yazarın Adı	Yayınevi	Yayın Yılı	Türü
1.	“Bir Keloğlan Bir de Eşeği”	Koray Avcı	Can Çocuk Yayıncılık	2015	Masal
2.	“Flamingo Günlüğü”	Çakman		2015	Roman
3.	“Gök, Deniz ve Toprak”	Koray Avcı			
		Çakman			
4.	“Çalınan Kent”	Feridun		2014	Roman
5.	“Eve Giden Küçük Tren”	Büyükyıldız			
6.	“Dağ Sustu Dağ Konuştu”	Gülsevin Kral	Güneşli Yayıncılık	2014	Roman
7.	“Gözü Çok Ama Çok Ağrıyan Adam”	Behiç Ak		2015	Roman
8.	“Bat Pat – Lağım Canavarı”	Hacer Kılıçoğlu		2015	Roman
9.	“Böyle de Kitap mı Olur!”	Fatih Erdoğan	Mavibulut Yayıncılık	2015	Roman
10.	“Asla Neden Diye Sorma”	Fatih Erdoğan		2014	Roman
11.	“Yedikır'ın Kuşları”	Roberto Pavanello		2014	Roman
12.	“Momo'nun Sarayı”	Fatih Erdoğan		2014	Roman
13.	“İnatçı Tohum”	Shaun Tan	TUDEM Yayıncılık	2015	Anlatı
14.	“Evliya Çelebi Gibi”	Koray Avcı		2015	Roman
		Çakman			
15.	“Neşeli Ormanın Şair Kurbağası”	Pelin Güneş	Elma Yayınevi	2014	Öykü
16.	“Zincap”	Ceren Kerimoğlu		2015	Öykü
17.	“Meşe Palamudu Macanda”	Arslan Sayman	Kırmızı Kedi Yayıncılık	2015	Roman
18.	“Cin Atrı”	Berat Alanyalı	Yapı Kredi Yayınevi	2015	Masal
19.	“Küçük Evler'in Büyük Ağacı”	Roger Norman		2015	Roman
20.	“Kirpi Sivriburun'un Düğünü”	Nilay Özer			Öykü
21.	“Moko ile Dinozo, Parkta Canavar”	Banu Bozdemir	Kelime Yayınevi	2014	Roman
22.	“Moko ile Dinozo, Vapurda Canavar”	Luisa Mattia		2015	Roman
23.	Eve Yolculuk	Renan Özdemir		2014	Öykü
		Aytül Akal	Doğan Egmont	2015	Öykü
		Aytül Akal	Doğan Egmont	2015	Öykü
		Frann Preston-Gannon	Pötikare Yayıncılık	2014	Öykü

Çizelge 1'de kimlik bilgileri verilen 23 kitabın incelenmesi çalışmanın kapsamını aşacağından her yayınevinden yalnızca birer kitabın incelenmesine karar verilmiş; ancak bazı yayınevlerinin (Tudem ve Elma Yayıncılık) daha küçük yaşlara seslenen ikişer kitabı incelenmiştir. Erten (2003)'e göre okulöncesi ve okul çağlarında oluşan ilgiler ve tutumlar gelecekteki istenilen davranışların temelini oluşturduğundan çevre eğitiminin erken yaşlarda verilmesi gerekir. Teyfur (2008:134)'a göre de çevre ile ilgili tutumların temel özellikleri belirginleştiğinden çevre eğitiminin en önemli basamağı ilkökul ve ortaokul dönemidir. Bu nedenle inceleme kapsamına alınan kitaplar, bu dönemlere seslenen kitaplardan seçilmiştir. Kısaca bu çalışmanın çalışma grubunu, ilkökul ve ortaokul dönemine seslenen farklı türlerdeki toplam 13 çevre konulu kitap oluşturmaktadır. Kitapların kimlik bilgileri Çizelge 2'de verilmiştir:

Çizelge 2. Bu çalışma kapsamında incelenen kitapların kimlik bilgileri

Sıra No	Kitabın Adı	Yazarın Adı	Yayınevi	Yayın Yılı	Türü
K1	“Bir Keloğlan Bir de Eşeği”	Koray Avcı Çakman	Can Çocuk Yayıncılık	2015	Masal Kitabı (6 masal var.)
K2	“Gözü Çok Ama Çok Ağrılan Adam”	Fatih Erdoğan	Mavibulut Yayıncılık	2015	Roman
K3	“Yedikır’ın Kuşları”	Koray Avcı Çakman	Tudem Yayıncılık	2015	Roman
K4	“Asla Neden Diye Sorma”	Shaun Tan	Tudem Yayıncılık	2015	Anlatı
K5	“Momo’nun Sarayı”	Pelin Güneş	Elma Yayınevi	2014	Öykü
K6	“İnatçı Tohum”	Ceren Kerimoğlu	Elma Yayınevi	2015	Öykü
K7	“Evliya Çelebi Gibi”	Arslan Sayman	Kırmızı Kedi Yayıncılık	2015	Roman
K8	“Neşeli Ormanın Şair Kurbağası”	Berat Alanyalı	Yapı Kredi Yayınevi	2015	Masal
K9	“Eve Giden Küçük Tren”	Behiç Ak	Günışığı Yayıncılık	2015	Roman
K10	“Cin Atr”	Banu Bozdemir	Kelime Yayınları	2014	Roman
K11	Moko ile Dinozo, Parkta Canavar	Aytül Akal	Doğan Egmont	2015	Öykü
K12	Moko ile Dinozo, Havuzda Canavar	Aytül Akal	Doğan Egmont	2015	Öykü
K13	Eve Yolculuk	Frann Preston-Gannon	Pötikare Yayıncılık	2014	Öykü

Çizelge 2’ye göre incelenmek üzere seçilen kitapların 5’i roman, 5’i öykü, 2’si masal, 1’i de anlatıdır. Masal türündeki “Bir Keloğlan Bir de Eşeği” adlı kitaptaki 6 masaldan dördünde (“Üç Kardeş”, “Bir Keloğlan Bir de Eşeği”, “Padişahın Kızı” ve “Keloğlan Saf Oğlan”) çevre sorunları konusu işlenmektedir. “Neşeli Orman’ın Şair Kurbağası” adlı kitap ise, tek masaldan oluşmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Bu çalışmada veriler, nitel araştırma yöntemlerinden “doküman incelemesi” yoluyla toplanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgulara ilişkin bilgi içeren yazılı araç gereçlerin çözümlemesini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Belirlenen kitaplardan doküman incelemesiyle elde edilen veriler, betimsel olarak çözümlenmiştir. Betimsel çözümleme (analiz), nitel araştırma sürecinde elde edilen verilerin, daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi yoluyla gerçekleştirilir.

Dört aşamadan oluşan betimsel çözümlemenin temel amacı, var olan durumu doğrudan aktarmak ve tanımlamak, elde edilen ham verileri düzenlenmiş ve yorumlanmış biçimde okuyucuya sunmaktır. Çözümlemenin ilk aşamasında araştırma sorularından, araştırmanın kavramsal çerçevesinden ya da görüşme ve/veya gözlemde yer alan boyutlardan yola çıkarak veri çözümlemesi için bir çerçeve oluşturulur. Bu çerçeveye göre verilerin hangi alt kategoriler altında düzenleneceği ve sunulacağı belirlenir. Başka bir deyişle, veriler daha önceden belirlenmiş alt kategorilere göre sınıflandırılır, özetlenir ve yorumlanır. İkinci aşamada, daha önce oluşturulan çerçeveye göre elde

edilen veriler okunur ve düzenlenir; kısaca veriler izleksel (tematik) çerçeveye uygun olarak işlenir. Buna göre bazı veriler dışarıda kalabilir ya da önemli olmayabilir. Ayrıca bu aşamada, daha sonra sonuçlar yazılırken kullanılacak doğrudan alıntılar da seçilir. Daha sonra bulgular (düzenlenen veriler) tanımlanır ve gerekli yerlerde doğrudan alıntılarla desteklenir. En son aşamada ise tanımlanan bulgular açıklanır, ilişkilendirilir, anlamlandırılır ve yorumlanır. Bulgular arasında neden-sonuç ilişkisi kurulur ve gerekirse olgular arasında karşılaştırmalar yapılır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 224; Altunışık vd., 2010:322).

Doküman incelemesi yoluyla toplanan nitel araştırma verilerinin çözümlenmesinde, kitapların araştırma sorularına uygun biçimde incelenmesi, konuyla ilgili alıntılarının doğruluğunun kontrol edilmesi, indekslerin oluşturulması ve güvenilirlik çalışmasının yapılması gerekir (Kvale, 1996). Bu çalışmada kullanılan betimsel çözümlenme sürecinin aşmaları ve bu aşamalarda yapılan işlemler şu şekilde özetlenebilir:

1. Bu çalışmada, veri kaybının olmaması ve verilerin doğru düzenlenmesi için ilk olarak kavramsal çerçeve ışığında oluşturulan araştırma sorularından hareketle veri çözümlenmesi için bir çerçeve oluşturulmuştur. Ana kategorinin “çevre sorunları” olarak belirlendiği bu çalışmada veriler aşağıda belirlenen alt kategoriler altında düzenlenip sunulmuştur:

- Kitaplarda Değınilen Çevre Sorunları (hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği, gürültü kirliliği, görüntü kirliliği, flora-faunanın bozulması, kültürel çevrenin korunmaması, iklim değişimi, küresel ısınma, vb.)
- Çevrenin Neden Kirletildiği
- Çevre Kirliliğinin Sorumluları
- Çevre Sorunlarına Kimlerin Duyarlı Olduğu
- Çevresel Sorunların Çözülmesi İçin Yapılması Gerekenler
- Çevre Kirliliğinin Gelecekte Nelere Yol Açabileceği
- İletilerin Yazımsal Olup Olmadığı
- Görsellerin İçeriği Destekleyip Desteklemediđi
- Çevre Sorunlarının Kültürel Boyutları (Temelleri)

2. İkinci aşamada inceleme kapsamına alınan kitaplar belirlenen alt kategoriler bakımından dikkatlice okunmuş, araştırma sorularına yanıt veren; başka bir deyişle, belirlenen kategorilere ilişkin veri içeren cümleler işaretlenmiş ve sayfa numaralarıyla birlikte bir word sayfasına yazılmıştır. Kısaca, veriler ilgili alt kategorilerin altına yazılmış, izleksel çerçeveye uygun biçimde işlenmiş ve düzenlenmiştir. “Betimsel veri” bölümünde, kitaplardaki çevre sorunlarını en iyi yansıttığı düşünölen bu cümlelerden birer sözcük ya da sözcük grubu “betimsel indeks” bölümüne yazılmış ve veriler araştırma sorularıyla ya da belirlenen alt kategorilerle eşleştirilecek duruma getirilmiştir. Örneğin, “*Babam binanın yıkılacağını söylüyor, yerine bir apartman yapılacaktı*” (K5, s.23) cümlesi “Kitaplara göre çevre neden kirletilmektedir?” araştırma sorusuyla ve bunu karşılayan “Çevrenin

Neden Kirletildiği” alt kategorisiyle ilişkilendirilmiş ve “çevre kirliliğinin nedenleri” biçiminde “betimsel indeks” bölümüne yazılmıştır.

3. Bu işlemde sonra, kitaplardan alınan doğrudan alıntılar ve betimsel veri bölümüne kodlanan betimsel indekslerin belirlenen alt kategorilere uygun olup olmadığı beş uzmana gösterilmiş ve bu uzmanların önerileri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Bu aşamanın bitiminde uzmanların görüşleri doğrultusunda yapılan düzeltmeler yeniden kontrol edilmiş ve doğrudan alıntılar belirlenen alt kategorilere uygun olup olmadığı son kez değerlendirilmiştir. Ayrıca, ilgili alıntılar ve sayfa numaralarının doğru olup olmadığı da yeniden kontrol edilmiştir.

4. Bir önceki aşamada oluşturulan betimsel indeks bölümündeki veriler, gruplandırılarak ilgili araştırma sorularının ya da bu araştırma sorularına uygun biçimde oluşturulan alt kategorilerin altında eşleştirilmiştir.

5. Veri sınıflandırma aşamasında alt kategoriler altında kodlanan cümlelerden hangilerinin kullanılacağı; başka bir deyişle makalede hangi alıntılar doğrudan kullanılacağı belirlenmiştir. Daha sonra bulgular; başka deyişle düzenlenen veriler tanımlanmış ve gerekli yerlerde doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

6. Son aşamada ise, tanımlanan bulgular açıklanmış, anlamlandırılmış ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, alıntılanan cümleler arasında bağlantılar kurulmuştur.

7. Bu işlemin bitiminde çözümlenme işlemi bitirilmiş ve bulguların yazımı aşamasına geçilmiştir. Nitel araştırmalarda izlekleri (tema) ve kategorileri görselleştirmek geçerliği artıracığından ve bulguları okura bir bütün halinde görme olanağı sağlayacağından bazı bulgular çizelgeler biçiminde verilmiştir.

Araştırmada inanırılığı sağlamak amacıyla veriler yorumsuz sunulmuş, çözümlenme sonuçları üzerine üç ölçme ve değerlendirme, beş de çocuk edebiyatı alanında çalışan uzmandan görüş alınmıştır. Ayrıca, alt kategoriler ve bunlara uygun işlenen cümleler ile betimsel indeksler sürekli okunarak karşılaştırılmış, binişikliğinin olup olmadığı sürekli sorgulanmış ve verilerin araştırma sorularına bağlı kalınarak çözümlenmesine dikkat edilmiştir.

BULGULAR

Belli ölçütler temel alınarak seçilen 10 yazınsal çocuk kitabının çevre sorunlarını yansıttığı bağlamında incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada elde edilen veriler, araştırmanın alt amaçlarını oluşturan soruların sırasına göre sunulmuştur.

1. Kitaplarda Hangi Çevre Sorunları Ele Alınmıştır? Sorusuna İlişkin Bulgular

Bu çalışma kapsamında incelenen kitaplarda hangi çevre sorunlarına değinildiğine ilişkin bulgular Çizelge 3'te yer almaktadır:

Çizelge 3. İncelenen kitaplarda çevre sorunlarının karşılaştırmalı olarak yansıtılışı

KİTAP	ÇEVRE SORUNU
K1	Ağaçlık alanların yok edilmesi, Doğanın dengesini bozma, Hayvanlara zarar verme.
K2	Ağaçlık alanların yok edilmesi, Yerlerine alışveriş merkezlerinin yapılması, Toprak ve gıda kirliliği, Suyun bilinçsiz ve duyarsız tüketimi, Tarım alanlarının gittikçe küçülmesi.
K3	Hayvanlara zarar verme, Büyük kentlerde doğanın yok olması, Ağaçlara, ormanlara, sulara zarar verme.
K4	Büyük kentlerde doğanın yok olması, Hayvanlara zarar verme, Hava kirliliği.
K5	Hayvan barınaklarının yok edilmesi, Görüntü kirliliği, Hayvanlara zarar verme.
K6	Ağaçlık alanların yok edilmesi, Suyun bilinçsiz ve duyarsız tüketimi.
K7	Ormanlara zarar verme, Kültürel çevreye (dokuya) zarar verme.
K8	Ağaçlık alanların yok edilmesi.
K9	Hayvanlara ve ağaçlara zarar verme, Suyun bilinçsiz ve duyarsız tüketimi, İklim değişikliği, Doğal dengenin bozulması, Kuraklaşma ve çölleşme.
K10	Gürültü kirliliği, Büyük kentlerde doğanın yok olması.
K11	Ağaçlık alanların yok edilmesi, Hayvanlara zarar verme, doğal dengenin bozulması,
K12	Hayvanlara zarar verme.
K13	Ağaçlık alanların yok edilmesi, Küresel ısınma, Hayvanlara zarar verme, Büyük kentlerde doğanın yok olması.

Çizelge 3'e göre, incelenen kitaplarda tüm çevre sorunlarının ele alındığı; çevre kirliliğine ilişkin birçok boyutun işlendiği söylenebilir. Başka bir deyişle, incelenen kitaplarda özellikle büyük kentlerde yeşil alanların yok edilerek çevre düzenlemesinden uzak bir anlayışla beton yığınlarına, alışveriş merkezlerine dönüştürülmesi, toprağın çeşitli kimyasal maddelerle kirletilmesi, bunun sonucunda gıdaların da kirlenip bozulması, hayvanların avlanması, nesillerinin tükenmesine neden olacak davranışlarda bulunulması, hayvanların yuva ve barınaklarının yıkılması, suyun bilinçsiz kullanılması ve bunun sonucunda doğal su kaynaklarının giderek azalması, tarım alanlarının gittikçe küçülmesi, büyük kentlerde yaşanan gürültü ve görüntü kirliliği, ormanların alanların hızla, bilinçsizce ve duyarsızca yok edilmesi, kültürel dokuya zarar verilmesi gibi birçok çevre sorununa değinildiği görülmüştür.

Aşağıda, kitaplarda geçen ormanların ve ağaçlık alanların hızla, bilinçsizce ve duyarsızca yok edilmesine, büyük kentlerde yeşil alanların yok edilerek çevre düzenlemesinden uzak bir anlayışla beton yığınlarına, alışveriş merkezlerine dönüştürülmesine, araçların çoğalmasına ilişkin anlatımlardan örnekler yer almaktadır:

- *Ağaçları ve doğayı çok seven dev, her gün küresinden ormanları, dağları izlermiş. İzlerken oğlanın ağabeylerinin de kendini yiğit belleyen köy delikanlılarının da yaptıklarını görmüş.* (K1, s.13)
- *Babarla birlikte yalnız doğa değil, insanlar da canlanmıştı. Ama ne yazık ki şehirlerde yaşayanlar doğanın muhteşem renk şölenini görecektik kadar şanslı değillerdi. Binaların arasında çiçeğe durmuş bir erik ağacı gören, kendini şanslı sayıyordu.* (K3, s.22-23)

- *Arkasında tek bir bitki, önünde tek bir yeşil alan yok. Hatta biçbir şey yok. (K6, s.12)*
- *Şiir söylemek çok hoşuma gitti. Keşke hep böyle olsa! Hem baharla yapraklanıp yaz boyu yeşil kalan ağaçlar korunmuş olur. Ben de şairliğimi geliştiririm. Kışları da çam iğnesine bile gerek yok. Ben her selam götürdüğümüne “yaprak” derim, o da anlar. (K8, s.26)*
- *(Duru) Aradan yıllar geçti... Ben büyüdüm, çocukken yaşadığım güzel kasabamı terk ettim. Büyük şehre geldim okumak ve çalışmak için. Büyük binaların, her geçen gün azalan ağaçların ve çoğalan arabaların arasında yaşamaya çalışıyorum şimdi. Merak ediyorsanız eğer, evet, hala bisiklet sürmeye devam ediyorum. Arabaların arasında, bazen sabil yolunda... Bu kalabalık şehirde bisikletimle var olmaya devam ediyoruz. (K10, s.55)*
- *Moko çok şaşkındı. ‘Eskiden buralar yemyeşildi. Ağaçlar nereye kaybolmuş hiç anlamadım’, diye yakındı Dinozo’ya. (K11, s.14)*
- *Çok geçmeden makinelerin homurdandığı ve yüksek binaların gökyüzünü sakladığı bir şehre geldi. (K13, s.5)*
- *Bir süre sonar eskiden etrafı orman olan bir nebreye geldiler. Tırmanabileceğim hiç ağaç kalmadı.” diye seslendi Orangutan kayıktakilere. “Orman yok oluyor.” (K13, s.12)*

Aşağıda, suyun bilinçsiz kullanıldığına ve bunun sonucunda doğal su kaynaklarının giderek azaldığına, tarım alanlarının gittikçe küçüldüğüne, toprağın çeşitli kimyasal maddelerle kirlenmesine, bunun sonucu olarak doğal gıda üretilmemesine ilişkin anlatımlardan örnekler yer almaktadır:

- *Ve üstelik... Bu tohumlar normal tohumdan daha çok sulanmak zorunda. Bir sürü kuyu açtık yetmedi. (K2, s.136)*
- *Hem zararlılar çok zarar verdi hem de biz yeterince sulayamadık. (K2, s.138)*
- *Tarım gittikçe küçülüyor. Hem çiftçilerimiz, köylülerimiz zor durumda hem de biz doğal gıdalardan yoksun kalacağımız bir geleceğe doğru gidiyoruz. (K2, s.200)*
- *Eskiden Bursa’da tam 360 tane piknik yeri varmış, orada yaşayanlar bununla övünürlermiş. Evliya hepsini isimleriyle anmış ve özelliklerini anlatmış. Bizim defteri yazan amca ise bugün o piknik yerlerinin çoğunun yok olduğunu yazıyor. (K7, s.74)*

Aşağıda, doğanın dengesinin bozulduğuna ilişkin anlatımlardan örnekler yer almaktadır:

- *Ortanca oğlan ise kocaman kayaları dağdan aşağı bilye gibi yuvarlarmış. (K1, s.8)*
- *Oğlan, ağabeyinin ulu kayaları yuvarlamasını, kayalarla derelerin önünü kapatma tutkusunu bir türlü anlamamış. (K1, s.10).*
- *Bırak şu garip kayayı. Kim bilir oyduğunda hangi kartal yuva yapar? Hem koskoca kaya yuvarlanınca belki aşağıdaki ırmağın yatağını kapar. (K1, s.10-11)*
- *Tek bir tohum diyorsun ama birbirimize ihtiyacımız var. Siz eğer “Yok kurak, yok çorak” der, toprağın üzerine yağmurlarınızı bırakmazsanız toprak yeşermeyiz. Yeşermeyen toprak nemlenmez, nemlenme olmazsa buharlaşma da olmaz. O zaman siz de olmazsınız. Siz bulutlar olmazsa yağmur hiç olmaz. Doğanın dengesi, düzeni bir bozulursa Doğa Ana da bir daha kendini toparlayamaz. (K6, s.24).*
- *Eşeklerin, kavurucu yaz günlerinde gölgesine sığındığı ağaçlar, sağlıklı ve gülbüz olurdu. Eşeğin gübresi canlarına can katardı. Böyle sıcak günlerde, ağaçlar eşekleri görünce onları cezbetmek için kendilerini güzelleştirirlerdi. (K9, s.34)*
- *Bu ne demek, biliyor musunuz? Gölün içine günde on milyar tane kurutma kâğıdı atmaya benziyor. Bu da gölün yavaş yavaş kuruması demek. Göl kurursa bu köy de kurur. Köyün suyu çekilirse, köyün içme suyu kaynağı yok olur. Ayrıca, balık çeşitleri azalır ve balıkçılık ölür. İklim de değişir... “Ama yılanlar” diye devam etti Müniver Hanım, “buradaki doğal dengenin en önemli unsurudur. Yılan yoksa hayat da yoktur.” (K9, s.72-73)*
- *Buz Denizi eriyordu.Kutup Ayısı “Bütün buzlar nereye gitti?” diye merak etti. (K13, s.1)*

Aşağıda, hayvanlara keyfi olarak zarar verilmesine, kafeslere kapatılmasına avlanmasına, sahip çıkılmamasına, nesillerinin tükenmesine neden olacak davranışlarda bulunulmasına, hayvanların yuva ve barınaklarının yıkılmasına ilişkin anlatımlardan örnekler yer almaktadır:

- *Baksana kim bilir hangi avcının kurşunuyla zavalcılık bacağından vurulmuş, topallıyor.* (K1, s.48).
- *Kuş düşmanı ne olacak. Bir de utanmadan kaç çeşit kuştan yolunduğunu söylüyor.* (K3, s.22)
- *Ya siz neden o zavalı kuşları yakalayıp kafese kapatıyorsunuz?* (K3, s.72)
- *Güzelim ördeği vurduğum diye öyle seviniyordu ki görmeliydiniz. Onu vurmaya kendinde hak görüyordu.* (K3, s.78).
- *Buralara yalnız doğaseverler ve kuş gözlemcileri gelmez. Sık sık av mevsiminin kapanmasına aldırmadan avcılar da gelir.* (K3, s.77-78).
- *Yavrulama mevsimiymiş, küçükmiş, soyu tükeniyormuş umurlarında olmaz. Geçen yıl kuş gözlem gezisindeydim. Bir silab sesi duydum. Dürbünle bir avcı gördüm.* (K3, s.78).
- *Doğaymış, nesli tükenme tebdidi altında olan kuş türleriymiş falan, hiçbir şey umurlarında değildir çoğunun. Rastgele ateş ederler kuşlara...* (K3, s.77-78).
- *Daha da önemlisi yılanlar... Evet, su yılanlarının nesli tükenebilir.”* (K9, s.72-73)
- *İlk defa, insanların bizim için yaptığı bir yerde kalacağız.* (K5, s.19)
- *Hayatımızın kaybolan güzelliklerinden biri daha: kuş evleri ya da diğer adıyla kuş sarayları. Kuşların kendilerini güvende hissetmeleri ve korunmaları için kurulan bu yapılar, süslü oyuncak evlere benzer. İçinde kuşların beslenmeleri için yemlikler, suluklar; dolaşabilecekleri, inip çıkabilecekleri yollar bile vardır. Küçük dostlarımızın rahatı için düşünülen bu evlerden şehrimizde ne yazık ki sadece iki tane kalmıştır.* (K5, s.25).
- *O zamanlar insanları eşeksiz düşünmek neredeyse olanaksızdı. Bu cefakâr hayvanlar çok uzun mesafe yürürler; sırtlarına ne kadar yük bindirirsen bindir, bana mısın demezlerdi... Sonra otomobiller, kamyonetler çıkınca eşekler giderek azalmıştı. Bu sevimli hayvanlar işleri bitince dünyadan çekip gitmişlerdi sanki. İnsanlar gidecekleri yere patikalardan değil, otomobil kullanarak asfalt yollardan ulaşmaya başladı. Ağaçları da suni gübreye beslemek moda oldu. Rıza Bey derin derin içini çekti. Sonra Meltem'e "Öyle zamanlar geldi ki," dedi, "yolculuğa eşekle giden arabayla dönmeye başladı. "Ne yaptın senin eşeği?" sorusunun cevabı hazır. "Gittiğim öbür köyde bıraktım. İhtiyaçları varmış." Kimisi satıldı. Kimisi hediye edildi. Kimisi de eceliyle öldü. Yük taşıyan bu hayvan, yükümü gibi görülmeye başlandı. Gitgide köyde eşek kalmadı. Yeni doğan çocuklar eşek nedir bilmez oldu.* (K9, s. 36)
- *"Benim evim de..." dedi İguana özele, "benim evim yağmur ormanlarında." İguana mutsuz görünüyordu. "İsteyerek gelmedim ki. Beni yakalayıp kafese koydular... Satmak için.* (K12, s.23-25)
- *"Şışttt..." dedi bir Fil. "Saklanmaya çalışıyorum. Birileri dişlerimi çalmak istiyor."* (K13, s.15)

Aşağıda, hem kültürel dokunun yok edilmesine hem de ormanların ve doğal güzelliklerin yok edilmesine ilişkin örnek yer almaktadır:

- *Seyahatnameyi okuyarak bugün yerinde yeller esen bir sürü mimari yapıyı, yok olup gitmiş ormanları, Osmanlı şehirlerinin en güzel doğa harikasını, ... öğrenebiliyoruz.* (K7, s.65-66)

Aşağıda, büyük kentlerde yaşanan gürültü kirliliğine ilişkin anlatım bulunmaktadır:

- *(Vele) Bir süre sonra şehirdeki gürültüyü arkasında bırakarak sessizlik denen şeyi keşfetmiş... O sessizlik ister istemez sakinleştiriyormuş Vele'yi. Sadece doğanın sesi varmış kulaklarında.* (K10, s.25)

2. Kitaplara Göre Çevre Neden Kirletilmektedir? Sorusuna İlişkin Bulgular

İncelenen kitaplarda çevre, eğitimsizliğin, bilinçsizliğin ve duyarsızlığın bir sonucu olarak insan gereksinimlerinin dışında çoğunlukla ekonomik ve keyfi nedenlerle kirletilmektedir. Kitaplara göre çevre alışveriş merkezlerinin, binaların, apartmanların, otoparkların yapılabilmesi için kirletilmekte; bu yüzden mimari yapılar bozularak kültürel çevre yok edilmektedir. Çeşitli nedenlerle (su yolları kapatılarak, doğal su kaynakları başka yerlere taşınarak) doğanın dengesi bozulmakta; bunun sonucunda da içme suyu kaynakları yok olmaktadır. Yine keyfi ve ekonomik nedenlerle hayvan barınakları yok edilmekte, hayvanlar av mevsimi dışında avlanmakta ve doğal dengenin önemli parçaları olan bazı hayvan türlerinin nesilleri tükenmektedir. Büyük kentlerde sanayinin gelişmesi sonucunda fabrika bacalarından çıkan dumanlar havayı, atıklar ise toprağı ve suyu kirletmektedir.

Aşağıda; eğitimsizliğin, bilinçsizliğin ve duyarsızlığın bir sonucu olarak çevrenin insan gereksinimlerinin dışında keyfi ve ekonomik nedenlerle kirletildiğine ilişkin anlatımlardan örnekler bulunmaktadır:

- *Büyük oğlanla ortanca oğlan güçleri, kuvvetleriyle övünürmüş sürekli. Büyüğü, baltayla bir vuruşta ulu çınarları yere serermiş. Anası yakacak üç beş odun istese o neredeyse ormanı yüklenir gelirmiş. (K1, s.8)*
- *(Büyük ağabey) Gel de yiğitlik öğren ağabeyinden. Koca ağaçları patır patır nasıl deviriyorum (K1, s.8)*
- *(Büyük ağabey) Hab hab ha! Yoksa ağaca mı acırsın? Yiğit dediğin hem kuvvetli hem de taşıyüreklidir. Bu halinle sen hiçbir zaman yiğit biri olamazsın. Böyle demesiyle ağabeyin koskoca ağacı yere devirmesi bir olmuş. (K1, s.9-10)*
- *Ama gün gelmiş bu kadarı yetmemiş insanoğluna... Demiş ki "Daha daha..." Tüylerinden kartpostal yapmak için yakalamak istemişler zavallı kuşu. Bizim kızalgerdan bunu anlar da hiç durur mu? Pırr diye uçup kaçmış. (K3, s.29-30)*

Buldukları semtin tek ağaçlıklı alanını yıkan ve yerine otopark yapmak isteyen Belediyeye karşı Keramet Bey'in arkadaşları çeşitli olumsuzluklarla (cop ve gaz yemek) karşı karşıya kalırken o öylesine duyarsız ve bilinçsizdir ki bu durumdan haberdar bile değildir:

- *Arkadaşları arasında kafasına cop yediği için hastanelik olan, kolu bacağı kırılanlar olduysa da bundan onun haberi bile olmadı. Kendi merkezinde bir hayat sürmek onun içten içe benimsediği bir varoluş felsefesi haline dönmüştü. (K2, s.28).*

Aşağıda, çevrenin çoğunlukla ekonomik nedenlerle kirletildiğine ilişkin örnek yer almaktadır:

- *Babam binanın yıkılacağını söylüyor, yerine bir apartman yapılacaktı. (K5, s.23)*

3. Kitaplara Göre Çevre Kirliliğinin Sorumluları Kimlerdir? Sorusuna İlişkin Bulgular

İncelenen kitaplarda çevre kirlenmesinden sorumlu tutulanlar; yetişkin insanlar, avcılar, insanın ürettiği teknoloji ve sanayi, ülke yöneticileri, hükümetlerin koyduğu yasalar, kentlerde çevre üzerine karar vericiler olan belediyeler ile yalnızca kâr amacı güden uluslararası güçlü tohum

ve tarım ilacı şirketleridir. Aşağıda, sorumluların belediyeler, ülke yöneticileri ve hükümetlerin koyduğu yasalar ile uluslararası güçlü tohum ve tarım ilacı şirketleri olduğu bulgusunu destekleyen anlatımlar yer almaktadır:

- *Belediye buldukları semtin tek ağaçlıklı alanını otopark yapmaya kalktığında bütün arkadaşları orada nöbet tutup gaz yerken o marketten üzüm ve beyaz peynir alıp eve gitti.* (K2, s.28).
- *Bu tohumların zararlı böceklerle, hastalıklara dayanıksız olduğunu da söylemediler. Bizim kendi topraklarımızdaki tohumlar dayanıklıydı. Bunlar değil. Üstelik bu toprakları zararlılardan korumak için gereken ilacı da şirketten almak zorundasın. Eskiye göre kat kat daha fazla ilaç kullanmak zorunda kaldık, şirkete para ödeyerek tabii.* (K2, s.136)
- *Buraya alışveriş merkezi yapacaklar... Semtın tek yeşil alanı burası.* (K2, s.195)
- *Başka bir gün, gazeteden o hafta sonu da GDO'lu ürünlerin ülkeye girmesine izin veren bir yasa tasarımsı protesto yürüyüşü yapılacağını öğrendi.* (K2, s.197-198)
- *Bizim çiftçilerimiz uluslararası tohum şirketlerinin tuzağına düşürülmemelidir.* (K2, s.199).
- *Köydeki gölün suyunu taşımaya karar verdiler. Büyükşehir'in su ihtiyacını karşılamak için kullanacaklar.* (K9, s.72)
- *"Burada tek ağaç kalmayacak... Buraya dünyanın en büyük alışveriş merkezi yapılacak. Haydi oyalanmayın, çalışın"* (K11, s.26)

4. Kitaplara Göre Çevre Konusunda Kimler Daha Duyarlıdır? Sorusuna İlişkin

Bulgular

İncelenen kitaplarda çevreye daha duyarlı olanlar, bazı kitaplarda belli olmamakla birlikte başta çocuk ve kadın karakterler, sıradan ama duyarlı insanlar, eğitilmiş kişiler (üniversite hocaları), çevresel sorunları gazete haberi yapan duyarlı gazeteciler ve yaşlılardır. Aşağıda, çocukların daha duyarlı olduğu bulgusunu destekleyen anlatımlardan örnekler bulunmaktadır:

- *Küçük oğlan sanki ağacın çığlıklarını duymuş. Duymuş da böyle acımasız bir ağabeyi olduğu için yerde yatan cansız kütükten, dalda öten ibibikten utanmış.* (K1, s.10).
- *(Çocuk) Bora: Ya siz neden o zavallı kuşları yakalayıp kafese kapatıyorsunuz?* (K3, s.72)
- *Geçtiğimiz hafta onlardan birine Portakal Sokak'taki bu eski binada rastladık. Üstelik içinde minik misafirleri de vardı. Pencereden bize el sallayan bu sevimli dede ve torun da onları seyretmenin tadını çıkarıyordu.* (K5, s.25).
- *Dönüş yolunda arabaları taşlık yolunda ilerlerken yalnız İrem değil, Bora ve Can da Yedikar'ın kuşlarına el sallıyorlardı.* (K3, s.80)
- *Ağ... Ağ takılmış kuşlar. Canı ne olacak! Kuşlara tuzağ kurmuş! dedi İrem öfkeyle.* (K3, s.55)

Aşağıda, kadınların daha duyarlı olduğu bulgusunu destekleyen anlatımlardan örnekler bulunmaktadır:

- *Hiç acımadan kimi koca bir geyiği kimi bir siürü tavşanı yere sermiş. Akşama kimi sülin vurup getirmiş kimi de yeşil başlı gövel ördekleri nasıl kolayca avladığından bahsetmiş. Bunları görüp duyduka padişah kızının gece gibi gözleri buğulanıvermiş. "Yiğit dediğin cana kıymaz" demiş. Demiş de o üzüntüyle günler geceler boyu odasından çıkmamış.* (K1, s.47)
- *(Padişahın kızı) Yaprakların hışırtısını, kuşların civıltısını dinlemek, mis gibi orman kokusunu içine çekmek istiyormuş.* (K1, s.47).
- *İnsan doğanın içinde her şeyi unutup sanki. Doğrusunu söylemek gerekirse ne zamandır kendimi ilk defa bu kadar dinlenmiş hissediyorum Aylın Hanım...* (K3, s.17-18)
- *(Padişahın Kızı) Zavallı tavşanı bırak! Buncacığın eti senin dışının kovduğuna yetmez.* (K1, s.48)

- *Ormanın mis gibi temiz havasını içlerine çekerek başladılar güne... “- İnsan burada yaşadığını anlıyor” dedi Aylin Hanım. (K3, s.33)*
- *Ağ... Ağ takılmış kuşlar. Cani ne olacak! Kuşlara tuzak kurmuş! dedi İrem öfkeyle. (K3, s.55)*
- *Babam kitabını açmış okuyordu, annem otobüsün camından yol boyunca akıp giden doğayı izliyordu. (K7, s.63-64)*
- *(Münevver Hanım) Ama köyümüz için bu göl çok önemli değil mi? ...Mühendis Burak Bey şaşkınlık içinde Münevver Hanım'a baktı. Onca sorun varken, yılanlarla ilgilenmesine anlam verememişti. (K9, s.72-73)*

Aşağıda, sıradan ve eğitimsiz insanların da duyarlı olduğu bulgusunu destekleyen anlatımlardan örnekler bulunmaktadır:

- *Ey Keloğlan, saf oğlan, bunca zamandır gözüm üzerinde, seni izlerim. Bir gün bile kimseye bir kötülük yaptığımı görmedim. Sen ki ne seninle alay eden baylağ baylağ oğlanlara kızdın ne de geçen gün seni tepen uyuz eşeğe bağdın. Bu yüzden de bir ödülü hak ettin. (K1, s.56).*
- *Orman benim evimdir. Merhem yapmak için ot, pazarda satmak için mantar, iblamur ve dağ kekliği toplarım. Otlardan merhem yapıp gözü dönmüş avcılarını yaraladığı hayvanlara yardım ederim. (K1, s.48)*
- *Ormandaki tüm hayvanlar bu iyi kalpli delikanlıyı tanır. Oğlan zamanında kiminin yarasını sarmış, kiminin ayakındaki dikenini çıkarmış. (K1, s.51)*

Aşağıda, eğitilmiş insanların ve gazetecilerin duyarlı olduğu bulgusunu destekleyen anlatımlardan örnekler bulunmaktadır:

- *(Üniversitede felsefe hocası olan Erol Bey) İşte o anda aklıma bir fikir geldi. Kuşları halkalarken notlar yazıp bazı kuşların bacaklarına bağladım. Eğer bir avcı bu kuşlardan birini vuracak olursa biraz korksun, bu kuşların sahibsiz olmadığını bilsin istedim. (K3, s.78)*
- *Birkaç gün sonra babası “Müjdem isterim” diyerek geldi eve. Gazete haberi işe yaradı, o eski binaya dokunulmayacaktı. Kuş sarayı başta olmak üzere binanın eskijen kısımları tamir edilip yenilenecekti. (K5, s.27)*
- *Tam feneri çalılığa doğru çeviriyordu ki önünden geçen bir tarla faresi onu şaşırttı. Az önce avazı çıktığı kadar bağırın o değilmişçesine yumuşak bir sesle “Himm, demek sendin küçük dostum. Ne o yoksa evine mi geç kaldın?” dedi. (K3, s.59)*

5. Kitaplara Göre Çevresel Sorunların Çözülmesi İçin Neler Yapılmalıdır?

Sorusuna İlişkin Bulgular

İncelenen kitaplarda çevresel sorunların çözülmesi için neler yapılması gerektiği de duyumsatılmıştır. Kimi kitaplarda sorunun çözümünün, yarının büyükleri olarak bilinçli ve duyarlı çocuklar yetiştirmek olduğu duyumsatılmıştır:

- *Bu çocuklar sayesinde korunacak bu doğa. Çok takdir ettim çok! (K3, s.76)*

Kimi kitaplarda ise, sorunların çözülebilmesi için çevreye zarar verenlerin cezalandırılması gerektiği duyumsatılmaktadır:

- *Ağaçları ve doğayı çok seven dev, her gün küresinden ormanları, dağları izlermiş. İzlerken oğlanın ağabeylerinin de kendini yiğit belleyen köy delikanlılarının da yaptıklarını görmüş. Ağaçları kesen, kayaları yuvarlayıp yerinden edenleri cezalandırmak istemiş. (K1, s.13)*

- (Dev) *Olur ama bunların her biri boz tepelere kırkar ağaç dikerse olur.* (K1, s.14)
- *Köy gündüzleri yine eskisi gibi pırıl pırıl aydınlık olmuş. Ertesi gün köyün delikanlıları soluğu boz tepelerde almış ve her biri kırkar ağaç dikmeye koyulmuş.* (K1, s.16)

Kitapların kimilerinde ise, çevresel sorunları çözebilmek için özellikle büyük kentlerde ağaçlık alanları yok edip beton yapılara çevirmememiz, ağaçları ve ormanları bilinçsizce ve kontrolsüzce yok etmememiz, aksine yeşil alanlar yaratmamız, zararlı tarım ilaçları ile toprağı kirletmememiz, bu konuda yapılan yanlışlara toplumsal sorumluluk bilinciyle vatandaş olarak tepki göstermemiz ve gerektiğinde sesimizi duyuracak etkinlikler içinde olmamız, uluslararası tohum şirketlerinin tuzağına düşmememiz, ilgili ve gerekli makamlarla görüşmemiz, gelecek kuşakların sağlıklı bir yaşam sürebilmesi için çevrenin önemini insanlara anlatmamız gerektiği sezinletilmiştir:

- *Az ilerde kadımlı erkekli ve hatta çocuklu bir grup insan toplanmıştı. Ellerindeki pankartlarda 'Betonlaşmaya hayır!' yazılıydı. Keramettin Bey hiç duraksamadan yürüyüşe katıldı. 'Buraya alışveriş merkezi yapacaklar' dedi adam. 'Semtin tek yeşil alanı burası.' Sonra 'AVM'YE HAAAYIR!' diye grupla birlikte bağırmağa başladı. Keramettin Bey de onun gibi bağırды. Sesi önce çatlak çıktı. Boğazını temizleyip tekrar denedi. Bu kez daha iyi oldu. Güttike kalabalıklaşan grupla birlikte parktan çıkıp ana caddeye ilerlediler ve meydana ulaştılar. Meydanda grubun sözcüsü elindeki kâğıttan okuyarak uzun bir konuşma yaptı. Konuşmasında bir kentteki yeşil alan miktarının hem bugün yaşayan insanlar hem de gelecek nesiller için ne kadar önemli olduğunu anlattı. (K2, s.194-195-196).*
- *"Neden böyle yaptılar ki?" dedi. Çok sinirlenmişti. Okuduğu kitaplardan birinde geçen "yurttaş hakları" içinde pekala gösteri yürüyüşlerinin bir hak olduğu yazılıydı ve bu bir suç değildi. Bu olay Keramettin Bey'in içinde baksızlıklara karşı durma isteğini körükledi. Başka bir gün, gazeteden o hafta sonu da GDO'lu ürünlerin ülkeye girmesine izin veren bir yasa tasarısını protesto yürüyüşü yapılacağını öğrendi. Bu konuyu biliyordu. Bu konuyu da melez tohum konusunu da o Hintli delikanlıdan öğrenmiş, okuduğu birçok kitaptan da ayrıca bilgilenmişti. Yürüyüşe katılmaya karar verdi. Konuşmacı toplanan kalabalığa hem GDO'lu ürünlerin ülkeye sokulmasının yaratacağı geri dönülmez tehlikeleri hatırlattı hem de melez tohumların ülkemizin tarımını ne kadar olumsuz etkileyeceğini örnekler vererek anlattı. (K2, s.197-198)*
- *"Buna izin vermemeliyiz" dedi kendi kendine. "Bizim çiftçilerimiz uluslararası tohum şirketlerinin tuzağına düşürülmemeli. Çocuklarımız için buna izin vermemeliyiz." (K2, s.199).*
- *Dede torununa: "Sen merak etme oğlum, yaktırır myım ben burayı... Gerekirse ben gider konuşurum belediye başkanı ile." (K5, s.23)*
- *Günümüzde nesli tükenmiş olan Dodo Kuşu: "Tabii ki evinize dönebilirsiniz... Ağaçlar tekrar yetiştiğinde, deniz tekrar donduğunda, şehirler büyümez olduğunda ve avlanma sona erdiğinde evinize dönebilirsiniz." (K13, s.25)*

6. "Çevre Kirliliğinin Gelecekte Nelere Yol Açabileceği" Sorusuna İlişkin Bulgular

İncelenen kitapların bazılarında çevre kirliliğinin yakın zamanda neden olacağı sorunlar da duyumsatılmış; insanlığı daha büyük sorunların beklediği, izlenecek güzel bir doğanın ve kuşun kalmayacağı duyumsatılmıştır. Aşağıda bu bulguyu destekleyen cümlelerden bazıları yer almaktadır:

- *Doğayla baş başa vakit geçirmek için illa emekliliğimizi bekleyecek değiliz ya. Gerçi biz emekli olana kadar yaşayacak doğa, izleyecek kuş da kalmaz ya...* (K3, s.18)
- *Gölün kuruması, çevreyi olumsuz etkileyecek ciddi felaketlere neden olabilirdi. Bunların başında, yöresel iklimin değişmesi geliyordu. Her şeyden önce, kuraklaşmaya yol açacak, ağaçlar azalacaktı. Bunun sonu çölleşme demektir. Ağaçsızlık, daha az yağmur yağmasına neden olacaktır. Daha az yağmur yağması da daha az yeşillik demektir. Bu zincirleme felaketler dizisi birbirini tetikleyerek devam edecek, sonunda köyde yaşamak azap haline gelecektir.* (K9, s.118-119)
- *Milyonlarca insanın yaşadığı büyük şehirler dururken yüz kişinin yaşadığı bu küçük köyü kimsenin düşünenecek hali yoktu. Suyu korumak çok zordu. Su şehre taşınırsa, onlar da suyun gittiği yere, Büyükşehir'e taşınmak zorunda kalacaklardı.* (K9, s.119)

7. Okurun Çevreye Duyarlı Olması Gerektiği Yazınsal/Sanatsal Bir Dille mi İletilmiştir? Sorusuna İlişkin Bulgular

Adalı (2003:25)'ya göre edebiyat dili, yaşam gerçeğine uymayan; ancak kendi bütünlüğü içinde inandırıcılığı olan ve doğal dili araç olarak kullanan bir sanat, bir iletişim biçimidir. Yazınsal dil ilk elde, toplumsal nitelikli dil dizgesinden yazarın seçtikleri; bir başka deyişle yazarın söylediği sözlerdir. Edebiyat düzlemine geçerken farklılaşmış bir üst-dildir. Edebiyat yapıtında kullanılan dil, yazarın iletisi, kişiliği, sanat anlayışı vb. doğrultusunda günlük dilden yaptığı seçimler, birleştirmeler, değiştirmelerle oluşturduğu, yoruma açık, o yapıta özgü bir dildir.

Özetle söylemek gerekirse, yazınsal metnin en önemli özelliklerinden biri kullanılan dildir. Bir dil sanatı olan edebiyat metninde kullanılan dil, günlük dilden farklıdır. Yazar, yapıtında dilin en seçkin sözcüklerini kullanır; yeni söyleyiş biçimleri yakalar. Kurgusunu, sözcüklerin yan, mecaz, somut ve soyut olmak üzere tüm anlam boyutlarından, çağrışımlarından, duygu değerlerinden yararlanarak oluşturur. Alışılmamış bağdaştırmalar yapar, söz sanatlarından (imgeler, benzetmeler, eğretilemeler, kişileştirme, konuşurma) yararlanır. Sözcükleri yeni anlamlarla donatır, dilin tüm olanaklarını kullanır. Sözcüklerin yoğun bir işlevi vardır. Yazınsal yapıt, çok anlamlıdır; okurun bu anlamları bulmasını, üretmesini, çıkarımını gerektirir. Doğrudan değil, sözcüklerin ötesindeki dolaylı bir anlatımı iletirler. Okur, metnin iletisini bulabilmek için düş gücünü zorlayarak algısal bir davranış içine girer.

İncelenen kitapların biri dışında ("Asla Neden Diye Sorma", K4) tümünde sık sık doğanın güzelliklerini ve canlıların yaşamı için doğanın dengesinin korunması gerekliliğini yansıtan, okurda doğa sevgisinin oluşumuna katkı sağlayacak sanatsal anlatımlar bulunmaktadır. Evrensel konuların işlendiği; renklerin, çizimlerin ustaca kullanıldığı "Asla Neden Diye Sorma" adlı anlatıda örtük toplumsal kuralların belirleyiciliği vurgulanmakta; iletirler; düş gücünü zorlayan, sıra dışı, anlam derinliği olan resimlerle verilmektedir. Biri büyük, diğeri küçük iki çocuğun, anlamsız toplumsal kuralları ya da yasakları anlama çabaları işlenen kitapta, anlatı mekânı soluk, ağaçsız, ormansız, yeşilsiz, kuşların cansız gibi ve coşkusuza uçtuğu büyük bir sanayi kentidir. Bu kentte birçok fabrika

vardır ve kent, fabrikaların bacalarından çıkan dumanlar yüzünden grileşmiştir. Anlatıda söz çok az olduğu ve iletiler resimlerle duyumsatılmaya çalışıldığından bu kitaptan örnek cümlelere yer verilememiştir. Diğer kitaplarda, imgesel anlatımlardan; sözcüklerin bütün anlam boyutlarından, söz sanatlarından ve devrik tümcelerden yararlandığı görülmüştür. Kısacası, okurun doğaya karşı duyarlı olması estetik bir dil aracılığıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Aşağıda, bu alt kategori altında belirlenen anlatımlardan örnek cümleler sunulmuştur:

- *Ağaçların da canı var. Baksana gövdelerinde yeni sürgünler güneş arar.* (K1, s.9)
- *Güneşin utangaç ışıkları yaprakların arasından süzülerek doğada ayrı bir renk harmonisi oluşturuyordu. İlk esen rüzgâr yumuşacık okşuyordu Bora'nın saçlarını... Kuşların sesiyse buzur vericiydi... Doğanın büyüüne kapılan yalnızca o değildi.* (K3, s.16)
- *Gel zaman git zaman insanoglu kâh ağaçların dallarına yem asmış kâh bu güzel kuşun zarif duruşunu fotoğraflamış. Kimi de karların üzerinde o güzelim kızıl gerdanıyla resmetmiş onu...* (K3, s.29-30)
- *Göl, etrafında yürüdükçe başka başka renklere bürünüyor, değişik açılardan farklı farklı görünüyor. Dallarını, yapraklarını suya doğru uzatmış ağaçların ve etraftaki tepelerin göl üzerindeki yansımaları, sazlıkların arasından sızan gün ışığının görüntüsü göz alıcı bir tablo yaratıyordu.* (K3, s.34)
- *Çok eski zamanlarda doğa herkesin yuvasıydı. Ay ışığı örterdi üstümüzü, güneş öperdi yüzümüzü. Yemyesildi yeryüzü.* (K3, s.61)
- *Ne kadar mutlular yeni evlerinde, şimdiden şakımaya başladılar bile. Şu seke seke yürüyüşlerine, telaşlı bakışlarına, tombul suratlarına da bak, ne sevimliler.* (K5, s.23)
- *Yeşillenen doğa parçası; çiçekleri, böcekleri, binbir çeşit hayvanları, dereleri ve gölleriyle yepyeni anlamlar kazanmış. O günden sonra Rüzgâr Seli ile İnatçı Tobum'un çocukları sık sık buluşmuş. Yeşillenen ve canlanan bu doğa parçasında fısıldaşmışlar. Kimi zaman ormanın ağaçları, kuşları, çiçekleri, böcekleri de katılmış bu sobbete. Sen de katılmak istersen onlara, ormanda esen rüzgârın sesine kulak ver. Mutlaka bir şeyler fısıldayacaktır sana.* (K6, s.36).
- *Kıyı boyunca ilerleyen yolda kafamı minibüsün camına dayadım, gözümün önünden geçip giden masmavi denizi, girintili çıkıntılı koyları, çam ağaçlarıyla kaplı ormanı, arada karşımıza çıkan keçi sürülerini, denizde yelken açmış usul usul giden tekneleri izleyip durdum. Tatilin bitmesinden çok buradan ayrılmak bana zor geliyordu, onu anladım.* (K7, s.14)
- *Çiçekler, ağaçlar da güzel yapraklarını korkusuzca açmışlar. Nasılsa, kimse onları koparmayacakmış. Neşeli Orman'da yeni bir dönem başlıyormuş...* (K8, s.33)
- *Bazen göl üzerinde güneş batarken Münever Hanım, "Günbatımı Durağı!" diye bağırıp, treni durduruyordu. O saatte kızılbaşan gölün seyrine doyum olmuyordu. Küçük trendekiler, sıvılanlarının, alabalıkların, turna kuşlarının ve yabanördeklerinin ışıltılı sulara yaptığı dansı seyre dalıyorlardı.* (K9, s.141-142)
- *Onun için özgürlük demek dolaşmak, doğayı keşfetmek demekmiş. Pedallarına asıldığı bisikletiyle bir yandan rüzgârla yarışmak, bir yandan da güneşle göz göze gitmek, ağaçlara laf atmak istiyormuş gezerken.* (K10, s.11)
- *Vele, az gitmiş uz gitmiş... Şehirlerin uzağından, ağaçların yakınından sürmüş bisikletini... Doğayı ve özgürlüğü tercih eden, kendisi gibi insanlarla karşılaşmış.* (K10, s.33)

Özünü (2001:13)'ye göre ise, yazınsal metinlerin dil yapıları, kapsamlı yorumlamalara dayanır. Sanatçıların düşüncelerindeki öğeler uyumlu; ama aynı zamanda da karmaşık olduğundan, sözcükler çeşitli anlamlarda ele alınabileceğinden şiirde ve öteki edebiyat türlerinde kullanılan dil, günlük dil kullanımlarından farklılık gösterir. Sanatçılar, ancak sözcüklerin kendilerine sunduğu olanakları en iyi biçimde değerlendirerek, anlatıma güzelduyusal bir tat katarak yazınsal yaratıya

ulaşabilirler. İncelenen kitaplarda insanın ve ürettiği teknolojinin doğaya, insana ve diğer canlılara verdiği zarar, estetik/sanatsal ve dolayısıyla çok etkileyici bir dille anlatılmıştır. Aşağıda, ormanların yok edilmesi sonucunda hayvanların yer değiştirmek zorunda kalmalarını estetik ve etkileyici biçimde anlatan bir örnek yer almaktadır:

- *Zaman geçip gitti de insanoğlu aynı mı kaldı? Beğenmez oldu kızı, bayırı. Yemyeşil çayırları, suları berrak pınarları. Yıktı, yaptı, yaktı, yaptı. Taş üstüne taş koydu. Artık her yer koca koca binalarla dolmuştu. Orman ormanken, insan daha böyle yakıp yıkamamışken güvercinin de serçenin de karganın da yuvası ormanmış. Güvercin o dal senin bu dal benim uçar konarmış. Kab dışbudak ağacının koruğunda kab meşe ağacının oyuğunda uyurmuş. Serçe en çok bu ağacını severmiş. Gece gündüz onun meyvelerini yermiş. Karga da mutluymuş halinden, uça galelaya meşeden çımara konarmış. Kimi zaman yuvasını pınarın yanı başındaki söğüde, kimi zaman da meşeye yaparmış. Etraf göz alabildiğine ağaç olunca hiçbir kuş karışmazmış diğerine, demezmiş 'Bu ağaca önce ben geldim. Burası benim yerim' diye... Koca koca baltalar girince ormana hiçbir şey eskisi gibi olmamış bir daha. Meşe ağacı bulan dolmuşmuş o dala, bu dala, minicik filizlenen budağa... Ne güvercine ne de kargaya ne de mini mini serçeye yer kalmış. Çaresiz ilk önce güvercin taşınmış şebre. Kab apartman arasına kab kullanılmayan bir bacaya yapmış evini. Serçe ise parkları, bahçeleri sevmiş. Kargaysa o gün bu gündür yuva yapmamış kendine; kab konmuş tonton bir teyzenin balkonuna kabvaltluk peynirini aşırması, kab güvercinin yuvasına yatmış, uykuya dalmış. (K3, s.61-62)*

Bazı kitaplarda ileti, şiirsel ve dolayısıyla daha duygu yüklü ve etkileyici bir dille verilmiştir.

“Yedikır’ın Kuşları” adlı kitapta çocuklar, avcılara yönelik şu şiiri yazarlar:

*Göğsü kızılı, boyama kızıla!
Kızıl yalnız doğada güzel...
Ormanın olanı ormana sal.
Can alma doğadan buzur al... (K3, s.80)*

Gülen sumru kuşu için de Erol Bey şu notu yazar:

*Doğadan fotoğraftan başka şey alma
Ayak izlerinden başka şey bırakma
Sumrular güldükçe sen de güleceksin (K3, s.80)*

“Neşeli Orman’ın Şair Kurbağası” adlı kitapta da Kurbağa, aslandan izin almaya gider ve derdini şu şiirle anlatır:

*Ey ormanlar kralı,
Dün akşamın riyası,
Bir yol gösterdi bana
Kabul edersen eğer
Koruruz yaprakları.
Beğenirsen bu akli
Sana öneriyorum:
Artık tüm selamları
Şiirle söylüyorum. (K8, s.29)*

Özetle söylemek gerekirse kitaplardaki çevre sorunlarının tüm boyutlarına ve doğa sevgisine ilişkin iletilerin (doğal dengeyi korumak için kuşlardan su yılanlarına ve eşeklere kadar

doğadaki tüm hayvanları ve barındıkları yerleri korumamamız, suyu bilinçsizce tüketmememiz, hayvanları avlamamamız, onlara zarar vermememiz, hayvan nesillerinin tükenmemesi için gereken önlemleri almamız gerektiği yazınsal biçimde; başka bir deyişle örtük ve seslendiği yaş grubunun yaş/gelişim düzeyine uygun verildiği söylenebilir.

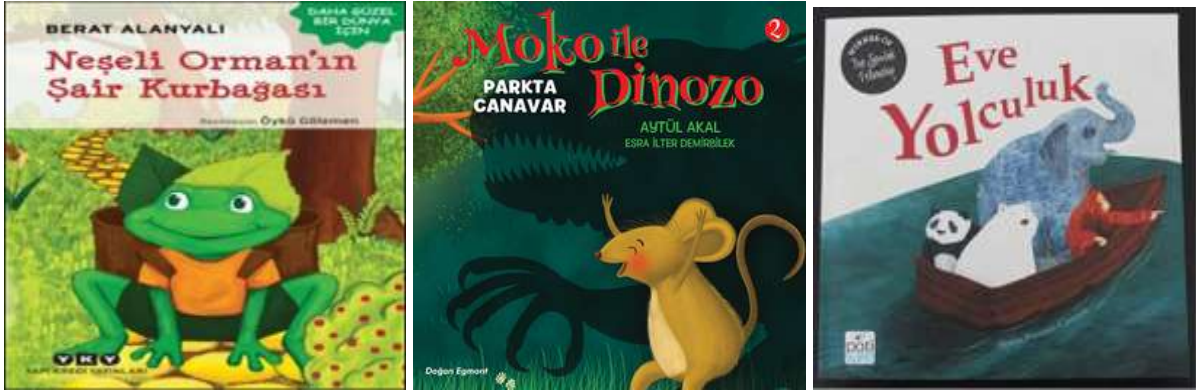
8. Görseller, Çevreyle İlgili Sorunları Duyumsatacak Nitelikte midir? Sorusuna İlişkin Bulgular

İpşiroğlu (2000)'na göre bir resmi tüm özellikleriyle alımlayan biri, okuduğu yazınsal metne farklı yaklaşacak; duyuyla düşünmenin bütünleştiği bir bakışla dikkatini yapıtın dili, kurgusu, kompozisyonu, kısaca kullanılan malzemenin yoğruluşu üzerinde odaklayarak yapıtın özünü çıkarabilecektir. Sever (2012:166)'e göre, çocukla kitap arasındaki iletişim sürecinde resmin kendisinden beklenen işlevi gerçekleştirebilmesi için çocuk kitabı çizerlerinin çocuğun dünyasını iyi tanıyan, ilgi ve gereksinimlerini iyi bilen usta sanatçılar olması gerekir.

İncelenen kitapların görselleri, alanlarında uzman, çocuk kitapları resimleyen sanatçılar (Uğur Altun, Ayşe Akıllıoğlu, Sadi Güran, Ayda Ataman, Oğuz Demir, Esra İlder Demirebilek, Serap Deliorman) tarafından çizilmiş ve böylece edebiyat metninin verdiği ileti, başka bir sanat dalı olan resmin öğeleriyle daha da etkili ve güçlü duruma getirilmiştir. Kitapların kapaklarında bile hayvanlar, ağaçlar, çiçekler ve bitkiler resmedilmiş; doğa sevgisi resimler yoluyla da duyumsatılmaya çalışılmıştır. Aşağıda da görüldüğü gibi “Bir Keloğlan Bir de Eşeği”, “Yedikır'ın Kuşları”, “Momo'nun Sarayı”, “Cin Atı”, “Neşeli Ormanın Şair Kurbağası”, “Moko ile Dinozo-Parkta Canavar”, “Jeyjey'in Atık Evi” adlı kitapların gerek kapak resimlemelerinin gerekse kitapların içindeki resimlerin içeriği destekledikleri; doğa güzelliklerini olduğu gibi doğaya verilen zararları da sanatçı bakış açısıyla yansıttıkları görülmektedir:

“Asla Neden Diye Sorma” (K4) adlı az sözlü, çok resimli anlatıda çok az ağacın bulunduğu gri, sevimsiz, soluk ve kasvetli bir kentte doğa, küçük çocuğun küçük bir salyangozu ezmesi karşısında onlara kasırgayla karşılık vermektedir. Anlatı, doğaya zarar verildiğinde doğanın buna duyarsız kalmayacağını, buna karşılık vereceğini resimlerle sezdirmektedir. Kısaca bu anlatıda çevre kirliliğinin sonuçları daha çok resmin gücü ve olanaklarıyla duyumsatılmaya çalışılmıştır:

“Eve Giden Küçük Tren” adlı kitabın hem kapak hem de birçok sayfasında kedi, köpek, balık, kuş, eşek gibi hayvan resimleri (s. 12, 15, 35, 39, 44, 54, 63, 82, 87, 94, 99, 103, 110, 115, 120, 144) ile çiçek ve ağaç resimleri (s.12, 120, 128) bulunmaktadır. Kitabın kahramanı Münevver Hanım, raylar yeniden eski düzenine getirilirken otların tamamen kesilmesini değil, yalnızca kısaltılmasını ister: “*Bu tren rayları yeşillikler arasında uzanacak*” (s.86) der. Hemen yan sayfada ise yeşillikler arasında ray resmi bulunmaktadır. “Evliya Çelebi Gibi” ve “İnatçı Tohum” adlı kitaplarda da yine içeriği destekleyecek doğaya ilişkin birçok resim bulunmaktadır.

9. Kitaplarda Çevre Sorunlarının Kültürel Boyutları (Temelleri) Duyumsatılmış mıdır? Sorusuna İlişkin Bulgular

İncelenen kitaplarda çevre sorunlarının kültürel boyutları, çevre konusunun hangi kültür öğeleriyle ilişkilendirildiği duyumsatılmamıştır. Başka bir deyişle, çevre kirliliğinin en çok gelişmiş ülkelerde görüldüğüne, çevreyle kurduğumuz ilişkiye, sanayi ve teknoloji (cep telefonları, bilgisayar, internet vb.) bakımından gelişmiş ülkelerin çevreye daha fazla zarar verdiklerine, bu soruna asıl gelişmiş toplumların kaynaklık ettiğine ilişkin bir bulgunun olmadığı görülmüştür.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma kapsamında incelenen farklı türlerdeki 10 yazınsal çocuk kitabında, neredeyse tüm çevre sorunlarının ele alındığı görülmüştür. Belirlenen yayınevlerinin son iki yılda ilk basımını yaptıkları kitaplardan rastlantısal olarak seçilen yalnızca on tanesi incelendiği halde, çevre sorunlarının tüm boyutlarının kitapların kurgularına yansımış olması önemli bir bulgudur. Başka bir deyişle, çocuklar yalnızca bu on kitabı okuduklarında bile çevre sorunlarına ilişkin birçok sorundan ve bu soruna ilişkin birçok konudan haberdar olabilirler. Keleş, Hamamcı ve Çoban (2009)'a göre ulusal olsun uluslararası olsun çevre gündemine son yıllarda iklim değişiklikleri damgasını vurmuştur. Başta karbondioksit olmak üzere sera etkisi yaratan gazların salınım düzeyini düşürmeye yönelik politikalar önümüzdeki yıllarda tartışma konusu olmayı sürdürecektir. Kitaplarda bu konunun da kurguyla bütünleştirilerek ele alındığı görülmüştür. İncelenen kitapların ilk baskılarının 2014-2015 yıllarında yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda bu bulgu, çağdaş yazarların yaşamın olumsuz bir gerçeği olan günümüz çevre sorunları konusunda duyarlı oldukları ve bu sorunu çocuklara da duyumsatmak istedikleri biçiminde yorumlanabilir. Bu durumda incelenen kitapların çocukları yaşam gerçekleriyle doğru ve gerçekçi bir biçimde buluşturdukları, bu soruna ilişkin farkındalık yaratacak kurguya sahip oldukları söylenebilir.

Yayınevlerinin de çevre sorunları konusuna duyarlı oldukları ve çevre duyarlılığı oluşturma konusunda doğru politikalar izledikleri düşünülmektedir. Örneğin, Elma Yayınevi'nin ilkeleri arasında "çevreye duyarlı kitaplar" yayımlamak da vardır. Yayınevinin ana sayfasında "18,500'ü aşkın ağacımız var. 1 ağaç için 4 fidan dikiyoruz." cümlesi yer almaktadır. Yayınevinin 2012 kataloğunda "Her yıl kitaplarımızın basımında kullanılan kâğıtlar için kesilen ağaçların yerine yeni fidanlar dikerek doğaya borcumuzu ödemeye çalışıyoruz. Kâğıtların büyük çoğunluğunun yurt dışından gelmesine rağmen fidanlarımızı yurdumuza dikerek pozitif ayrımcılık yapıyoruz."; 2015 yılı kitap kataloğunun 5. sayfasında ise, "Farkımız: Ağaç dikiyoruz. Kitaplarımızın basılmasında kullanılan kâğıt için kesilen her ağacın yerine otuz fidan dikiyoruz." yazmaktadır. Yine diğer yayınevlerinin de başka içerikteki konuların yanı sıra çevre sorunlarını ele alan hem yazınsal hem de bilgilendirici nitelikte kitaplar yayımlaması, hatta diziler oluşturmaları bu

konuda duyarlı olduklarının önemli bir göstergesidir. Ayrıca, son yıllarda bu çalışmada incelenmeyen ve çevre duyarlılığı oluşturacak çok sayıda yazınsal çocuk ve gençlik kitabının yayımlanması da yine yayınevlerinin bu konudaki duyarlılığının bir göstergesidir.

Bu çalışma kapsamında incelenen az sayıdaki kitapta bile çevresel sorunların tüm yönüyle ve sanatsal biçimde gözler önüne serildiği söylenebilir. Bu çalışmanın bulguları çevre kirliliği konusunda yapılan diğer çalışmaların bulgularıyla örtüşür durumdadır. Örneğin, Yazıcı Okuyan ve Gedikoğlu (2012)'nin yapmış oldukları çalışmanın sonuçlarına göre, çağdaş yazarlardan Aytül Akal'ın incelenen kitaplarının çoğunda flora-faunanın bozulması ve kültürel çevre sorunları dışında diğer çevre sorunları ve bunlara dönük çözüm önerileri duyumsatılmıştır. Kuzu (2008)'nin yaptığı çalışmanın sonuçları da yazınsal bir tür olarak masalların çevre bilincini geliştirmede önemli olduklarını göstermiştir. Yine, Aslan, Kepenekci, Doğan Güldenöglü ve Karagül (2015)'ün ödül almış yazınsal çocuk ve ilköğretim kitaplarında bir ayağı da çevre eğitimi olan barış eğitimi üzerine yapmış oldukları bir proje çalışmasının sonuçlarına göre, ödüllü çocuk ve gençlik edebiyatı yapıtlarında da çevreyle ilgili birçok soruna değinilmiş ve bu konuda farkındalık yaratacak kurgular oluşturulmuştur. Özdemir (1998)'in yazınsal bir tür olarak öykünün çevre duyarlılığına etkisini belirlemek amacıyla gerçekleştirdiği deneysel çalışmasının sonuçlarına göre, çevre konusunu ele alan öykülerle işlenen derslerde öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarında olumlu bir değişim gözlenmiştir. Bu, yazınsal bir tür olarak öykünün çevreye olan duyarlılığı artırmada, sanat ürünlerinin bireyin davranış ve tutumlarını olumlu yönde değiştirmede etkili olduğunu göstermiştir. Yalnızca Aslan (2008)'in 100 Temel Eser Listesindeki öykülerde yaşam gerçekliği üzerine yaptığı araştırmada “çevre sorunları” konusuna yer verilmediği görülmüştür.

Türkiye’de çocuk ve gençlik edebiyatı akademisyenlerin, alan uzmanlarının, çağdaş yazarların, çocuk ve gençlik edebiyatıyla ilgili olarak yapılan bilimsel etkinlik, yarışma, ödül törenleri ve sempozyumlar ile yayınevlerinin katkısıyla önemli bir değişim ve gelişim içindedir. Bu alan, uzun süredir akademik düzlemde ele alınmaya başlanmıştır. Yazarlar ve yayınevleri, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi çocuğu/genci önemli sorunlarla da yüzleştirecek, sanatsal özünü koruyarak bunlara karşı farkındalık ve duyarlılık oluşturacak kitaplar yazıp yayımlamaya başlamıştır.

İncelenen kitaplarda çevrenin; eğitimsizliğin, bilinçsizliğin ve duyarsızlığın bir sonucu olarak insan gereksinimlerinin dışında çoğunlukla ekonomik ve keyfi nedenlerle kirletildiği bulgulanmıştır. Bu bulgu, her ne kadar kitaplarda ulusal hatta yerel ölçekli işlenmişse de aslında dünyanın diğer ülkelerinde; başka bir deyişle uluslararası boyutta da yaşamın birebir karşılığıdır. Çünkü hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde çevre, çoğunlukla ekonomik ve keyfi nedenlerle bozulmakta; su, hava ve toprak bilinçsizce ve hızla kirletilmektedir. Bu bulguya dayalı olarak incelenen kitapların, insanın çevreyi kirletme nedenlerini sezdirmediği söylenebilir.

İncelenen kitaplara göre çevre, hem eğitimsiz ve bilinçsiz insanlar hem kâr uğruna tarıma ve toprağa zarar veren zengin şirketler hem de yetkili kişi ve yönetimlerce kirletilmektedir. Ülke yöneticileri ve çevreyle ilgili düzenlemelerde söz sahibi olan kimseler duyarsız davranmakta; insanın ürettiği teknoloji ve sanayiye, yasalar ya da aldıkları kararlar yoluyla, çevreye zarar verecek biçimde kullanmaktadır. Bu bulgular gerçek yaşamda birebir karşılığı olan durumlardır. Gerçekten de insanların bilinçsiz ve eğitimsiz oldukları, çevresel konularda yöneticiler ve karar vericilerin doğanın zararına kararlar alıp uyguladıkları, kimi uluslararası büyük şirketlerin ekonomik çıkarları gereği verimsiz tohum ve zararlı tarım ilacı kullandıkları basın yayın organlarına yansıyan bilgiler arasındadır. Bu durumda incelenen kitapların gerçek yaşamın bu önemli sorununa kurgusal bir ışık tutarak farkındalık ve duyarlık yaratabileceği söylenebilir.

Kitaplarda, özellikle çocukların ve kadınların daha çevreci davranışlar sergiledikleri; daha duyarlı ve çevresel sorunları çözme konusunda daha istekli ve kararlı oldukları da görülmektedir. Sorunu, yine her yaştan ve her kesimden insanın çözmesinin gerektiği duyumsatılmakla birlikte özellikle yarının büyükleri olacak çocukların çözmesi beklenmektedir. Örneğin, doğanın, hayvanların ve özellikle kuşların güzelliğinin duyumsatıldığı sürükleyici ve heyecanlı bir kurgusu olan “Yedikır’ın Kuşları” adlı kitapta, doğayı ancak doğa konusunda bilinçli ve duyarlı çocukların kurtarabileceği iletilmektedir.

Keleş, Hamamcı ve Çoban (2009)’a göre, sağlıklı bir çevrede insanın ve diğer canlıların yaşamlarını sürdürmesi tarih boyunca kolay olmamıştır. Örneğin Sümer ve Maya Uygarlıklarının çöküş nedeni, insan-çevre ilişkisidir. Türkler çevresel koşullar nedeniyle Orta Asya’dan göç etmiştir. Çevre kirliliğinin olumsuz sonuçları daha yakın geçmişte de kendini göstermiş; Londra’da 1952 yılında kirli hava ve su nedeniyle bir hafta içinde yaklaşık 4000 kişi yaşamını yitirmiştir. Yine, Bhopal ve Çernobil faciaları çevreye ve insan sağlığına büyük zararlar vermiştir. İncelenen kitapların bazılarında çevre kirliliğinin hem yakın geçmişte ve günümüzde yaşanan sonuçları hem de yakın gelecekte yaratacağı olumsuz etkiler de duyumsatılmıştır. Bu sonuç, çocuğun sanatsal bir uyararla sorunun farkında olmasını ve ona karşı duyarlık geliştirmesini sağlayacağından önemlidir. Bununla birlikte incelenen kitaplar, çevresel sorunları çözme konusunda neler yapılması gerektiğine ilişkin örtük iletiler de sunmaktadır. Örneğin, “Gözü Çok Ama Çok Ağrıyan Adam” adlı kitapta Keramettin Bey, Hintli bir delikanlı ile tanışır. Bu delikanlının babası, kendi tohumlarının kullanılması yasaklandığı için uluslararası bir tohum şirketinden tohum alıp kullanmıştır. Bu tohum, toprağa daha çok tarımsal ilaç verildiği ve daha çok sulandığı halde iyi ürün vermez. Delikanlının babası da borçlarını ödeyemediği için bir ay önce tarım ilacı içerek kendini öldürmüştür. Üstelik bir tek babası değil, amcası, dayısı, beş komşusu, öteki köyden yirmi altı kişi, Hindistan’ın tümünde iki yüz bin kişi intihar etmiştir. Bunların hepsi de çiftçidir. Aynı

nedenle intihar eden kadınlar da vardır; ancak bu sayının içinde kadınlar yoktur. Bunu öğrenen Keramet Bey, çevresel konularla ilgili sorunların çözümünde vatandaşlık haklarını kullanarak, yasal yollardan soruna karşı çıkmayı kendine ilke edinir. Bu durumda hem sorunları fark ettirdikleri hem de yazınsal özlerinden ödün vermeden bu sorunların nasıl çözülebileceğine ilişkin dönütler sunduklarından incelenen kitapların bu sorunu başarılı bir biçimde sezdirdikleri söylenebilir. Keleş, Hamamcı ve Çoban (2009)'a göre, çevre konularını odağına alan siyasal hareketlerin yükselmesi de toplumsal gündemin biçimlenmesini etkilemiştir. Kirliliğe karşı yerel protestoların, nükleer enerji karşıtı muhalefetin, çevreci grupların ve örgütlenmelerin gelişmesi, Yeşil partilerin kurularak seçim süreçlerinde yer alması, toplumsal uyanışı sağlamıştır. Kısaca, kurguya bu durumun alınması çocuk okur açısından önemlidir ve böylece edebiyat yapıtının göz açıcı işlevini yerine getiriği söylenebilir.

İncelenen kitaplarda doğanın güzelliklerini, canlıların yaşamı için doğanın dengesinin korunması gerekliliğini yansıtan, okurda doğa sevgisinin oluşumuna katkı sağlayacak anlatımlar da sıklıkla bulunmaktadır. Bu anlatımlar, çocuğun yaş ve gelişim düzeyine uygundur. İletiler, kitabın seslendiği yaş düzeyinin çıkarabileceği ve anlamlandırabileceği nitelikte ve estetik bir dille verilmiştir. Kimi kitaplarda etkileyici ve duygu yönü daha ağır basan, duyu ve duygulara seslenen, çocuğun anlamlandırabileceği söz sanatlarıyla zenginleştirilmiş şiirler ya da şiirsel anlatımlar da bulunmaktadır.

Sever (2008)'e göre, sanatçı duyarlılığı ile çocukların yaş, ilgi ve gelişim özellikleri gözetilerek hazırlanan resimli çocuk kitapları, onların sorma-bilme gereksinimlerini; renk, çizgi ve sözcüklerin anlam evreninde yanıtlayan araçlardır. Bu dönemde çocuklar kendilerine okunan kitapların görsel ve dilsel kurgularının kılavuzluğunda düş ve düşünce serüvenlerine çıkarlar. Başka bir deyişle, estetik uyaranların etkisiyle düşsel ve düşünsel yetilerinden yararlanarak anlam oluşturmaya ve öğrenmeye başlarlar. Bu durumda incelenen kitaplarda görsel sanatlardan resmin olanaklarının da kullanılması, kitapların verdiği iletileri güçlendirdiği ve çocuğa estetik bir yaşantı sağladığı için olumlu bir sonuçtur.

Kitaplarda, kurgu içinde çevre sorunları duyumsatılırken sorunun kültürel temellerinin, doğanın hangi gerekçelerle bu duruma getirildiğinin; kısaca kirliliğin temel kaynakları olan nüfus artışı, sanayileşme, kentleşme (köyden kente göç) ve kentsel etkinliklerin artması, turizm gibi etkenlerin incelenen kitaplarda duyumsatılmadığı görülmüştür. Miser (2010)'e göre, çevre sorunlarının temel kaynağı; alışkanlıkları, yaşam tarzları, düşünceleri, inançları, değerleri ile insan ve onun yarattığı siyasal, ekonomik, kültürel yapılarıdır. Kaplan (1999)'a göre sanayileşmiş ülkelerdeki kirlilik, yaşam ölçülerinin kötülüğünden değil, tersine sanayileşmenin yarattığı üretim ve buna bağlı olarak da tüketim artışından kaynaklanmaktadır. Bu ülkelerdeki ileri teknolojik gelişim, çevrenin

hızla ve geri dönülemez bir biçimde kirlenmesine neden olmaktadır. Tıraş (2012)'a göre de sanayi devriminin gerçekleşmesi ile birlikte nüfus hızla artmış ve teknolojik gelişmeler, üretimin artmasına ve kaynakların daha çok kullanılmasına neden olmuştur. İnsanoglu ise artan tüketim ve üretim gereksinimini karşılamak amacıyla sınırsız bir kaynak olarak gördüğü doğayı hoyratça kullanmış ve tahrip etmiştir. Ekonomik, toplumsal, teknolojik vb. alanlardaki kalkınma çabaları da çevresel değerlerin çoğu kez gözardı edilmesine neden olmuştur. Yine Türküm (1998:166-167)'e göre çevre; hızlı nüfus artışı, kentleşme ve sanayileşme sonucunda kirletilmektedir. Bu durumda çocuklara seslenen yazınsal kitaplarda yazarların kirliliğin anılan kültürel boyutlarını; başka bir deyişle, gelişmişlik ve ekonomik kaygı gibi sorunun temelinde yatan gerçekleri de kurgularına almaları; bunları öğreticiliğe kaçmadan yarının büyükleri, karar vericileri, çalışanları olarak çocuklara sezdirmeleri gerekli ve önemlidir.

Savaş, savaşın doğaya verdiği zararlar, neden olduğu kirlilik ve her bakımdan yarattığı tahribat da geçmişten bu yana önemli yaşam gerçeklerindedir ve bunların da çocuğu/gençliğin gerçek yaşama hazırlanması bakımından diğer yaşam gerçekleri gibi kitaplarda yer alması kaçınılmaz bir durum, gerçekçi bir yaklaşımdır (Aslan, 2008). Sel, deprem, volkanik patlama gibi doğal felaketler ile endüstriyel ve evsel atıkların çevreye gelişigüzel bırakılması, nükleer silahların yaydığı radyasyon, enerji kaynaklarının sınırlı oluşu da çevre kirliliğine neden olan diğer etmenlerdir. İncelenen kitaplarda bu konulara da değinilmemiştir. Yine çevre politikalarını belirleme konusunda uluslararası düzeyde alınan en önemli kararlardan biri olan ve “bugünün gereksinmelerini gelecek kuşakların kendi gereksinmelerini karşılama olanaklarını onların ellerinden almadan karşılamak” biçiminde tanımlanan (Turan ve Güler, 2013; Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2009) sürdürülebilir gelişme ya da kalkınma anlayışı ile çevrenin korunması ve uluslararası çevre politikalarının belirlenmesi konusunda önemli aktörlerden olan ulus-devletler, uluslararası örgütler ve hükümet-dışı örgütler (Öztunç, 2006) de kitaplarda değinilmeyen konular arasındadır. Kurguda bu konulara yer verilmemesinin bir nedeni, incelenen kitapların daha çok küçük yaşlara seslenmesi ve çalışmanın kapsamı gereği az sayıda kitabın incelenmesi olabilir.

İncelenen kitaplarda çevre kirliliğine neden olan etmenlerden “yanlış tüketim alışkanlıkları” da duyumsatılmamıştır; ancak basım yılının 2014'ten önce olması nedeniyle bu çalışma kapsamında incelenmeyen Behiç Ak'ın “Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği” (2013) adlı kitabında bu konu da eğlenceli ve çocuğa uygun biçimde ele alınmıştır.

Edebiyat elbette bir öğretme, bilgi verme aracı değildir; ancak bu tür konuların işlendiği yazınsal kitaplar, çocuk okurlara çevre sorunlarına ilişkin iletilerini kurmaca bir dünya aracılığıyla dolaylı olarak ve duyumsatarak verdiklerinden daha kalıcı izler bırakırlar. Çocuk ve gençlik edebiyatı yapıtları görsel, dilsel, sanatsal ürünler olarak ve yine doğrudan eğiticiliğe kaçmadan; başka bir

deyişle, sanatsal/yazınsal niteliğinden ödün vermeden savaşın neden olduğu çevre sorunlarına, insan etkinliklerinden kaynaklanan bir etmen olarak kimyasal ve biyolojik silahların kullanılmasının sonuçlarına, çevre kirliliğine neden olan doğal etmenlere, kaynakların sınırlı oluşuna, sürdürülebilir kalkınma anlayışına da yer vererek çocukta/gençte farkındalık yaratabilir ve bu konuda onları duyarlık eğitiminden geçirebilir (Aslan, 2008 ve 2013). Ayrıca, kitapların kurgularında yer alan çevre sorunlarının daha çok yerel ve ulusal ölçekte kaldığı, küresel boyutuyla ele alınmadığı görülmüştür.

Sonuç olarak, insanın ve diğer canlıların yaşamsal etkinliklerini sürdürdüğü, hem etkilediği hem de etkilendiği ortam olan çevrenin korunması önemli ve artık zorunludur. Bu çalışma kapsamında incelenen on kitapta çevre kirliliği konusunun yazınsal bir biçimde işlendiği; insan, toplum ve çevre arasındaki ilişkiyi kavratacak, doğanın güzelliklerini, çevre sorunlarının nedenlerini ve sonuçlarını, insanın ve toplumun doğaya bağımlı olduğunu ve doğa ile uyumlu yaşaması zorunluluğunu, çevrenin tüm insanların ortak etkisiyle kirletildiğini, iyi ve sağlıklı yaşamasının doğaya verdiği öneme bağlı olduğunu duyumsatacak nitelikte olduğu söylenebilir. Çevre sorunlarının altında büyük oranda bilgisizlik, bilinçsizlik ve duyarsızlık yatmaktadır. Bu durumda çocukların küçük yaşlardan başlayarak çevre dostu davranışlar edinmelerinde, bilinçlenme ve duyarlık kazanmalarında, çevre konusunda sorumlu davranışlar sergileyebilmelerinde nitelikli edebiyat yapıtlarının eğitsel işlevinden yararlanılmalıdır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre geliştirilen öneriler yazarlara, ailelere/öğretmenlere ve ileri araştırmalara yönelik olmak üzere üç başlık altında sunulmuştur:

Yazarlar, çocukların sorunun büyüklüğünü daha iyi anlamalarına ve daha gerçekçi değerlendirmelerine katkı sağlayacağından, konuyu küresel ve evrensel boyutlarıyla işleyen ve dünyanın çeşitli bölgelerinde çevre kirlenmesi nedeniyle insanların karşı karşıya bulunduğu ve yakın zamanda bulunacağı olumsuzlukları, savaşın ve insan etkinliklerinden kaynaklanan bir etmen olarak kimyasal ve biyolojik silahların kullanılmasının sonuçlarını, çevre kirliliğine neden olan doğal etmenleri ve bunların nedenlerini, kaynakların sınırlı oluşunu, sürdürülebilir kalkınma anlayışının gerekliliğini duyumsatan kitaplar da yazmalıdır. Çocuğun/gençin duygu ve düşünce dünyasının gelişmesi/zenginleşmesi, insana ve doğaya özgü duyarlıklar kazanması açısından yazarların, kurgularında anılan konulara da çocukların yaş ve gelişim düzeylerine, ilgi ve gereksinimlerine uygun olarak ve öğreticiliğe kaçmadan yer vermeleri, çocukların/gençlerin bu konularda bilinçli ve duyarlı olması açısından önemli ve gereklidir.

Ailelerin ve öğretmenlerin, gazete kitap eklerinden, dergilerden ve yayınevlerinden çevre sorunları konusunu ele alan çocuklara yönelik nitelikli kitapları izlemeleri ve bunları edinerek çocuklarla buluşturmaları gerekmektedir.

Araştırmanın, daha fazla sayıda ve farklı türlerde yazınsal çocuk kitaplarıyla yapılabileceği, yine gençlik edebiyatı yapıtlarının da aynı amaçla inceleme konusu yapılabileceği bu çalışma kapsamında getirilen diğer önerilerdir.

KAYNAKLAR

- Adalı, O. (2003). *Anlamak ve Anlatmak*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Yıldırım, E. ve Bayraktaroğlu, S. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. 6. Baskı, Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Aslan, C. (2008). “Yaşam Gerçekliğinin Çocuklara İletilmesi Bakımından ‘100 Temel Eser’deki Öyküler Üzerine Bir Çözümleme”. *4. Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi & 4. Uluslararası Çocuk Filmleri Festivali ve Kongresi ‘Risk Altındaki Çocuklar’*. (4th International Children and Communication Congress & 4th International Children Films Festival & Congress ‘Children Under Risk’). İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, (1), 85-98. Edited by N. Pembecioğlu Öcel.
- Aslan, C. (2013). “Çocuk Edebiyatı Yapıtlarının Temel İşlevleri”. *Eğitimci Öğretmen Dergisi*, Vize Yayıncılık.
- Aslan, C., Karaman-Kepenekci, Y., Karagül, S. ve Doğan Güldenoğlu, B. (2015). *Ödüllü Çocuk ve Gençlik Romanlarında Barış Konusu Üzerine Bir Çözümleme*. Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) kapsamında desteklenen 14H0630001 numaralı Hızlandırılmış Destek Projesi.
- Atasoy, E. (2009). *Çevre İçin Eğitim: Çocuk Doğa Etkileşimi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Balcı, A. (2009). *Sosyal Bilimlerde Araştırma*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Başal, A. H. (2005). *Çocuklar için Uygulamalı Çevre Eğitimi*. İstanbul: Morpa Yayınları.
- Bener, Ö. ve Babaoğlu, M. (2008). “Sürdürülebilir Tüketim Davranışı ve Çevre Bilinci Oluşturmada Bir Araç Olarak Tüketici Eğitimi”. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar e.ergisi.
- Bernstein, M.R., Bernstein, M. M. R., Bernstein, R. R. (2014) Tools for thinking applied to nature: an inclusive pedagogical framework for environmental education. *Oryx*, Volume 48, Issue 4, 584-592.
- Bıkmaz, H. Fatma, Akben, S. Nimet. (2007). İlköğretimde Çevre Eğitimi. *Türkiye Çevre Vakfı Yayını: Çevre Eğitimi*, 35-50.
- Creswell, J. W. (2005). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. (Second Edition). New Jersey: Pearson Education Inc.
- Çevre için Eğitim Komisyonu Raporu (1998). Eğitim Sen Demokratik Eğitim Kurultayı. Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1994). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Çevre Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1997). *Ulusal Çevre Eylem Planı Eğitim ve Katılım*. Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı.
- Erdoğan, M. (2009). “5. Sınıf Öğrencilerinin Çevre Okuryazarlığı ve Bu Öğrencilerin Çevreye Yönelik Sorumlu Davranışlarını Etkileyen Faktörler”. Yayımlanmamış doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erten, S. (2002). İlköğretim II. Kademesindeki (6.7.8. sınıflar) öğrencilerde Çevreye Yararlı davranışların Araştırılması. *V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongre Kitabı*. 16-18 Eylül, Ankara.
- Erten, S. (2003). “5. Sınıf Öğrencilerinde ‘Çöplerin Azaltılması’ Bilincini Kazandırılmasına Yönelik Bir Öğretim Modeli”. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 94-103.

- Erten, S. (2004). Çevre Eğitimi ve Çevre Bilinci Nedir, Çevre Eğitimi Nasıl Olmalıdır?, *Çevre ve İnsan Dergisi*, Çevre ve Orman Bakanlığı Yayın Organı. Sayı 65/66. 2006/25 Ankara.
- Fegebank, B. (1990). "Environmental Education; a Task for Home Economics", *Journal of Consumer Studies and Home Economics*, 14, 185-191.
- Fisman, L. (2006). The Effects of Local Learning on Environmental Awareness in Children: an Empirical Investigation. *The Journal of Environmental Education*. Spring, 36(3), 39-50.
- Geray, C. (1995). "Çevre Koruma Bilinci ve Duyarlılığı İçin Halk Eğitimi". *Yeni Türkiye*, Yıl:1, Sayı: 5, 664-668.
- Gezmiş, T. ve Çarıkçıoğlu, S. (2007). "Çevre Sorunlarıyla Mücadelede Çocukların Bilinçlendirilmesi". *Üniversite Öğrencileri 2. Çevre Sorunları Kongresi*, Fatih Üniversitesi, İstanbul.
- Göktürk, A. (1989). *Sözün Ötesi*. İstanbul: inkılap Kitabevi.
- Gönen, E. ve Hablemitoğlu, Ş. (1992). "Tüketici Bilinci", *III. Milletlerarası Tüketicinin Korunması ve Tüketici Hakları Sempozyumu Tebliğler*. TSE Yayınları, s.31-37.
- Güler, T. (2007). "Çevre Eğitimi", *Yaygın Eğitimde Çevre Eğitimi*. Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını, No: 178, 99-116.
- İpşiroğlu, N. (2000). *Alımlama Boyutları ve Çeşitlemeleri: Resim*. İstanbul: Papirüs Yayınevi.
- Kaplan, A. (1999). *Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları*. Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları: 19, Tezler Dizisi: 3.
- Keleş, R., Hamamcı, C. ve Çoban, A. (2009). *Çevre Politikası*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Kuzu, T. (2008). "Aytül Akal'ın Masallarıyla Çocukta Çevre Bilinci Geliştirme". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 19.
- Kvale, S. (1996). *Interviews: An introduction to qualitative research interviewing*. California: Sage Publication.
- Mathews, Jessica Tuchman (Ed), (1991). *Preserving the global environment*. New York: Norton Company.
- Mengi, A. (Ed., 2007). *Çevre ve Politika - Başka Bir Dünya Özlemi*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Miser, R. (2010). *Çevre Eğitimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Mezunları Derneği (EBF- MD) Yayını.
- Morgil, İ., Ural, E., Erdem, E., Oskay Özyalçın, Ö. ve Yılmaz, A. (2005). "Kimya Eğitiminde 'Çevre, Çevre Sorunları ve Alternatif Çözümler Konusundaki Workshop Çalışmasının Öğrenci Performansına Etkisi'". *XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, 28-30 Eylül 2005, Denizli.
- Nazlıoğlu, M. (1991). *Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Kadın ve Çevre. Sürdürülebilir Kalkınma El Kitabı*. Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı.
- Özdemir, O. (1998). "Yazınsal Bir Tür Olarak Öykünün Çevre Duyarlığına Etkisi". *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öztunç, Ö. (2006). "Uluslararası Çevre Politikalarında Birleşmiş Milletlerin Rolü". *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özünü, Ü. (2001). *Edebiyatta Dil Kullanımları*. İstanbul: Multilingual Yayınevi.
- Pooley, J. A. ve O'conner, M. (2000). "Environmental Education and Attitudes: Emotions and Beliefs are What is Needed." *Environment and Behavior*, 32, 5, 711-723.
- Sever, S. (2008). *Eğitimde ve Bilimde Türkçe Eğitimi. Cumhuriyetimizin Kuruluş Felsefesinin Öngördüğü Eğitim. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunun 100'üncü Yılında Eğitim Kurultayı*. Malatya: İnönü Üniversitesi Matbaası, 435-471.
- Sever, S. ve Aslan, C. (2009). "Eleştirel Düşünme Becerisini Kazandırma Bağlamında Çocuk Edebiyatı Yapıtlarının İşlevi Üzerine Bir İnceleme." *Türkiye'de Çocuk Yetiştirme, Yaklaşımları*,

- Yöntemler, Sorunlar, Çözümler. VI. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri.* (Yay. Haz.: M. Artar). Ankara: AÜ Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 231-250.
- Sever, S. (2012). Çocuk ve Edebiyat. İzmir: Tudem Yayınları.
- Şengül, M. (2001). “Bir Çevre Yönetimi Aracı Olarak Çevre İçin Eğitim”. *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 34, Sayı: 4, 137-155.
- Şimşekli, Y. (2004). “Çevre Bilincinin Geliştirilmesine Yönelik Çevre Eğitimi Etkinliklerine İlköğretim Okullarının Duyarlılığı”. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XVII (1), 2004, 83-92.
- Teyfur, E. (2008). “İlköğretim Öğrencilerinin Akademik Başarılarının ve Çevre Kulübü Çalışmalarının Çevreye Yönelik Tutumlarına Etkisi (İzmir Örneği)”, *Ege Üniversitesi Eğitim Dergisi*, (9) 1: 131-149.
- Tıraş, H. H. (2012). “Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme”, *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (2).
- Turan, A. ve Güler, M. (2013). Türkiye’de Sürdürülebilir Çevre Politikaları: İklim Değişikliği Örneği. International Conference On Eurasian Economies. Session 4D: Çevre. <http://avekon.org/papers/603.pdf?den> elde edildi.
- Türkiye Çevre Atlası. (2004). Çevre ve Orman Bakanlığı. ÇED ve Planlama Genel Müdürlüğü Çevre Envanteri Dairesi Başkanlığı. Ankara.
- Türküm, S. A. (1998). Çağdaş Toplumda Çevre Sorunları ve Çevre Bilinci. G. Can (Ed.). Çağdaş Yaşam Çağdaş İnsan. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İlköğretim Öğretmenliği Lisans Tamamlama Programı, 165-181. <http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/1268/unite10.pdf?den> elde edildi.
- Yardımcı, E. ve Bağcı Kılıç, G. (2010). “Çocukların Gözünden Çevre ve Çevre Sorunları”, *İlköğretim Online*, 9 (3), 1122-1136.
- Yazıcı Okuyan, H. ve Gedikoğlu, Y. G. (2012). “Aytül Akal’ın Çocuk Kitaplarında Çevre Bilinci ve Duyarlılığı”, *Turkish Studies*, 7 (2), 793-806.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

BU ÇALIŞMA KAPSAMINDA İNCELENEN ÇOCUK KİTAPLARI

- Ak, B. (2015). *Eve Giden Küçük Tren*. İstanbul: Güneşçi Yayıncılık.
- Akal, A. (2015). *Moko ile Dinozo-Parkta Canavar*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık
- Akal, A. (2015). *Moko ile Dinozo-Vapurda Canavar*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık
- Alanyalı, B. (2015). *Neşeli Ormanın Şair Kurbağası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayıncılık.
- Avcı Çakman, K. (2015). *Bir Keloğlan Bir de Eşegi*. Resimleyen: Uğur Altun. İstanbul: Can Çocuk Yayınları.
- Avcı Çakman, K. (2015). *Yedikar’ın Kuşları*. İzmir: Tudem Yayıncılık.
- Bozdemir, B. (2014). *Cin Atı*. İstanbul: Kelime Yayınevi.
- Erdoğan, F. (2015). *Gözü Çok Ama Çok Ağrılan Adam*. İstanbul: Mavibulut Yayıncılık.
- Güneş, P. (2014). *Momo’nun Sarayı*. Resimleyen: Sadi Güran. Ankara: Elma Yayınevi.
- Kerimoğlu, C. (2015). *İnatçı Tobum*. Resimleyen: Ayşe Akıllıoğlu. Ankara: Elma Yayınevi.
- Preston-Gannon, F. (2014) *Eve Yolculuk*. Ankara: Pötikare Yayıncılık.
- Sayman, A. (2015). *Evlüya Çelebi Gibi*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayıncılık.
- Tan, S. (2015). *Asla Neden Diye Sorma*. İzmir: Tudem Yayıncılık.

GÖNDERMEDE BULUNULAN ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI YAPITLARI

Ak, B. (2013). *Yaşamın Ç Harfi Kardeşliği!* İstanbul: Günışığı Yayıncılık.

Extended English Abstract

Today environmental pollution has reached critical levels and started to adversely affect the lives of both humans and other living creatures in nature. Many national and international studies have drawn attention to the topic and concluded that the problem could only be solved through environmental education. The aim of environmental education is to raise individuals that are aware of environmental issues, sensitive to nature and willing to solve problems. Children's books are among important variables that contribute to raising children as individuals sensitive to environment through providing aesthetic experiences. It has become a necessity to cover environmental issues in children's books to develop awareness and sensitivity in children in these days when these issues have reached critical levels. The main purpose of this study is to analyze different types of literary children's books in the context of how they reflect environmental issues, i.e. to examine how environmental issues are covered in the books. In line with this main purpose, the books were analyzed in terms of "which environmental issues are covered", "what is reason for environmental pollution", "who are responsible for environmental pollution", "who are more sensitive to environment", "what should be done to solve environmental issues", "what environmental pollution will lead to in the future", "whether messages are conveyed in a literary language", "whether visuals can make children feel environmental issues" and "whether the books make children feel cultural dimensions of environmental issues".

The data sources of the study were thirteen books including five novels, five stories, two tales and a narrative that were first published in 2014 or 2015 for primary and secondary education. The data were collected through document analysis that is a qualitative research method and were analyzed descriptively. At the first stage, a framework was formed in order to organize the data appropriately in the analysis process. At the second stage, the selected books were read carefully considering the predetermined sub-categories and the sentences including data related to these sub-categories were marked. At the next stage, expert opinions were taken about whether the quotations from the books and the descriptive indices entered in the descriptive data section were appropriate for the sub-categories and the necessary adjustments were made in line with the expert opinions. The data were grouped and matched under the relevant sub-categories and the quotations to be taken from the books were determined. Then the organized data were described and supported with quotations when necessary.

As a result of the study it was seen that almost all of the environmental issues are covered even in the limited number of books analyzed within the scope of this study. Considering that the books were first published in 2014 or 2015, it can be interpreted that modern authors and publishers are sensitive to current environmental issues and they want to make children feel these issues. Another result was that environmental pollution is caused by lack of education, unawareness and insensitivity regardless of human requirements and mostly for economic and arbitrary reasons and that both administrators and institutions authorized to make environmental regulations are insensitive to environmental pollution. According to the books, especially children and women are more sensitive to environment. The books make readers feel that everybody is responsible for solving environmental issues, but especially children as adults of tomorrow are expected to solve these issues. The books also make readers feel that bigger problems can be experienced in the near future because of environmental issues and what should be done to solve these issues. It is frequently expressed in the books that the nature is beautiful and the natural balance should be maintained for the lives of all creatures, which can contribute to developing the love of nature in

readers. The messages are appropriate for the age of the target group and expressed in an aesthetic language. The use of pictures as visual arts is a positive result because these pictures strengthen the messages of the books and provide aesthetic experiences for children. It was seen that the books make readers feel cultural dimensions of environmental issues.

The following suggestions can be made in line with the study results: In order to make children better understand how critical environmental issues are and to make them judge these issues more realistically, authors should also write books covering the topic at the global and universal level and making children feel the problems people will experience around the world in the near future because of environmental pollution, the results of wars and use of chemical and biological weapons, the natural effects that lead to environmental pollution and the reasons for these effects, the limitedness of resources and the necessity of sustainable development. Parents and teachers should provide children with quality environmental books through newspaper supplements, magazines and publishers. Another suggestion of the study is that more books and more different types of books are analyzed and young adult books are also analyzed for the same purpose.